

Roditeljstvo i razvoj problema u ponašanju kod djece i mladih

Hren, Domagoj

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:892125>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-17**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Roditeljstvo i razvoj problema u ponašanju kod djece i mladih: pregled učinkovitih programa

Student: Domagoj Hren

Zagreb, rujan 2024. godine

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Roditeljstvo i razvoj problema u ponašanju kod djece i mladih: pregled učinkovitih programa

Student: Domagoj Hren

Mentorica: Izv.prof.dr.sc. Anja Mirosavljević

Sumentorica: Prof.dr.sc. Martina Ferić

Zagreb, rujan 2024. godine

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao rad ***Roditeljstvo i razvoj problema u ponašanju kod djece i mladih: pregled učinkovitih programa*** i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Domagoj Hren

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2024. godine

SAŽETAK

Naslov rada: Roditeljstvo i razvoj problema u ponašanju djece i mladih: pregled učinkovitih programa

Student: Domagoj Hren

Mentorica: Izv. prof. dr. sc. Anja Mirosavljević

Sumentorica: Prof. dr. sc. Martina Ferić

Program i modul: Socijalna pedagogija, modul Djeca i mladi

Cilj ovog diplomskog rada je sveobuhvatno prikazati koncept roditeljstva te steći uvid u to kako navedeni koncept utječe na razvoj problema u ponašanju kod djece i mladih. Također, ovim se diplomskim radom nastoji dati sveobuhvatan prikaz učinkovitih preventivnih i tretmanskih napora usmjerenih smanjivanju problema u ponašanju kod djece i mladih putem jačanja roditeljskih kompetencija za izvršavanje roditeljske uloge.

Kako bi cilj bio postignut, u diplomskom radu će biti definiran pojam roditeljstva (i problema u ponašanju) te koje dimenzije/karakteristike čine roditeljstvo (prema prevladavajućim modelima iz literature te prema drugim za ovaj diplomski rad važnim i relevantnim dimenzijama/karakteristikama). Za svaku od dimenzija/karakteristika biti će prikazani rezultati relevantnih istraživanja o njihovom utjecaju na probleme u ponašanju kod djece i mladih. Također će se nastojati sveobuhvatno prikazati koje sve kompetencije bi roditelji trebali posjedovati kako bi smanjili rizik da vlastitim djelovanjem dovedu do razvoja problema u ponašanju kod svoje djece.

Osim navedenog biti će definirane karakteristike učinkovitih preventivnih i tretmanskih programa namijenjenih roditeljima djece i mladih s problemima u ponašanju te prikazani neki od programa iz baze programa Blueprints. Za svaki od prikazanih programa biti će izneseni rezultati relevantnih istraživanja o utjecaju tih programa na probleme u ponašanju kod djece i mladih.

Ključne riječi: roditeljstvo, problemi u ponašanju, učinkoviti programi roditeljstva

SUMMARY

Thesis title: Parenting and the development of behavioral problems in children and youth: a review of effective programs

Student: Domagoj Hren

Mentor: Anja Mirosavljević, associate professor

Co-mentor: Martina Ferić, professor

Study programme and module: Social pedagogy, Children and Youth module

The aim of this thesis is to comprehensively present the concept of parenting and to gain insight into how this concept affects the development of behavioral problems in children and young people. Also, this thesis tries to provide a comprehensive presentation of effective preventive and treatment efforts aimed at reducing behavioral problems in children and young people by strengthening parental competences for fulfilling the parental role.

In order to achieve the goal, the concept of parenthood (and behavioral problems) and what dimensions/characteristics make up parenthood (according to the prevailing models from the literature and according to other, for this thesis, important and relevant dimensions/characteristics) will be defined in this thesis. For each of the dimensions/characteristics, the results of relevant research on their impact on behavioral problems in children and young people will be presented. There will also be an effort to comprehensively show what competencies parents should possess in order to reduce the risk of their own actions leading to the development of behavioral problems in their children.

In addition to the above mentioned, the characteristics of effective preventive and treatment programs intended for parents of children and young people with behavioral problems will be defined, and some of the programs from Blueprints database will be presented. For each of the presented programs, the results of relevant research on the impact of these programs on the behavioral problems in children and young people will be presented.

Key words: parenthood, behavioral problems, effective parenting programs

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. DEFINICIJE OSNOVNIH KONCEPATA.....	2
2.1. RODITELJSTVO.....	2
2.2. PROBLEMI U PONAŠANJU.....	3
3. DETERMINANTE RODITELJSTVA.....	5
3.1. BELSKYJEV PROCESNI MODEL DETERMINANTI RODITELJSTVA.....	6
3.1.1. RAZVOJNA POVIJEST.....	9
3.1.2. OSOBNOST RODITELJA.....	10
3.1.3. PARTNERSKI ODNOSI.....	13
3.1.4. ZAPOSLENOST RODITELJA.....	14
3.1.5. SOCIJALNE MREŽE.....	15
3.1.6. KARAKTERISTIKE DJETETA.....	16
4. KARAKTERISTIKE RODITELJSTVA.....	18
4.1. HOUSTONOV MODEL KARAKTERISTIKA RODITELJSTVA.....	19
4.1.1. RJEŠAVANJE PROBLEMA.....	22
4.1.2. KOMUNIKACIJA.....	23
4.1.3. RODITELJSKE ULOGE.....	24
4.1.4. AFEKTIVNA UKLJUČENOST.....	26
4.1.5. AFEKTIVNA RESPONZIVNOST.....	27
4.1.6. KONTROLA PONAŠANJA.....	28
4.1.7. KLJUČNE KARAKTERISTIKE RODITELJSTVA.....	29
4.1.8. STILOVI RODITELJSTVA.....	32
4.2. KOMPETENTAN RODITELJ.....	34
5. UČINKOVITI PROGRAMI NAMIJENJENI RODITELJIMA.....	37
5.1. KARAKTERISTIKE UČINKOVITIH PROGRAMA.....	37
5.1.1. DIZAJN I SADRŽAJ PROGRAMA.....	37
5.1.2. RELEVANTNOST PROGRAMA.....	38
5.1.3. KRAJNI OBLIK I IMPLEMENTACIJA PROGRAMA.....	39
5.1.4. EVALUACIJA I OSIGURANJE KVALITETE PROGRAMA.....	39

5.2. PRINCIPI UČINKOVITIH PREVENTIVNIH I.....	40
TRETMANSKIH PROGRAMA.....	40
5.3. PREVENTIVNI PROGRAMI NAMIJENJENI RODITELJIMA.....	41
5.3.1. TRIPLE P PROGRAM.....	41
5.3.2. INCREDIBLE YEARS PROGRAM.....	44
5.3.3. GUIDING GOOD CHOICES PROGRAM.....	46
5.3.4. NURSE-FAMILY PARTNERSHIP PROGRAM.....	47
5.4. TRETMANSKI PROGRAMI NAMIJENJENI RODITELJIMA.....	50
5.4.1. PARENT-CHILD INTERACTION THERAPY PROGRAM.....	50
5.4.2. PARENT MANAGEMENT TRAINING PROGRAM.....	52
6. ZAKLJUČAK.....	58
7. LITERATURA.....	62

1. UVOD

Obitelj je prvo okruženje u koje mlada osoba stupa nakon rođenja te je ujedno i okruženje kojeg je mlada osoba najdulje član. Slijedom navedenog obitelj je izuzetno važna za formiranje i razvoj mlade osobe (Radetić-Paić, 2002). U procesu formiranja i razvoja mlade osobe od iznimnog je značaja način odgoja mlade osobe. Obiteljski odgoj ovisi o mnoštvu čimbenika, od kojih neki mogu povećavati vjerojatnost razvoja problema u ponašanju dok neki tu istu vjerojatnost mogu smanjiti (Radetić-Paić, 2002). Jedna od temeljnih funkcija i zadaća obitelji je poduzeti sve dostupne mjere i iscrpiti sve dostupne izvore pomoći kako bi se prevenirali problemi u ponašanju kod mladih osoba (Ferić Šlehan, 2008). Sami roditelji mogu imati adekvatno razvijene roditeljske vještine i sposobnosti odgoja te biti u potpunosti sposobni odgovoriti na potrebe mlade osobe i prevenirati razvoj problema u ponašanju kod njih. Međutim, određeni dio roditelja (koji je, što je posebno zabrinjavajuće, u porastu) nema u adekvatnoj mjeri razvijene roditeljske i odgojne vještine te ne uspijevaju odgovoriti na potrebe mlade osobe i utjecati na razvoj problema u ponašanju kod njih. Navedeno za posljedicu ima porast populacije djece i mladih koji ispoljavaju ponašanja koja se po svojim obilježjima mogu svrstati u probleme u ponašanju, te takva ponašanja iziskuju stručne intervencije koje roditelji sami ne mogu poduzeti bez stručne pomoći drugih osoba izvan obitelji.

Tema i koncept roditeljstva privukli su me iz više razloga. Razmišljajući o temi za diplomski rad a i o području kojim se želim baviti nakon završetka fakulteta, došao sam do zaključka da se najviše „vidim“ u radu s obitelji te djecom i mladima s problemima u ponašanju koji dolaze iz disfunkcionalnih obitelji. To područje zasigurno ima svoju određenu posebnost i zahtjevnost, ali upravo u tome za mene je to i poanta odabira područja bavljenja. Duboko sam uvjeren da ako neki posao u bilo kojoj struci nije izazovan i ne zahtijeva od onog koji ga obavlja korištenje svih vještina i znanja naučenih tijekom obrazovanja i života općenito, vrlo brzo se dogodi zasićenje takvim poslom te posljedično opada i razina učinkovitosti i motiviranosti za obavljanje posla. Istražujući literaturu za diplomski rad primijetio sam kako vrlo velik broj radova na koje sam nailazio se bave konceptom obitelji, dok je koncept roditeljstva pomalo marginaliziran. Većina radova se dotiču koncepta roditeljstva u okviru sveobuhvatnijeg koncepta obitelji, a nešto manji

broj njih se dotiču isključivo koncepta roditeljstva (na čemu i je naglasak u ovom radu). Iako bi mi bilo možda lakše pisati o konceptu obitelji, nisam htio da moj rad bude „utopljen“ u mnoštvu drugih koji su se bavili konceptom obitelji već sam želio da moj rad doprinese budućim studentima te znanosti općenito u ovom području. Koliki će taj doprinos biti samo vrijeme može pokazati. Također, vodeći se načelom sveobuhvatnosti, namjera mi je da pružim sveobuhvatan uvid u koncept roditeljstva te da dočaram razloge zbog kojih me taj koncept zanima.

Sukladno navedenom, u ovom će diplomskom radu biti fokus na prikazu koncepta roditeljstva i kako roditeljstvo i različite dimenzije/karakteristike roditeljstva utječu na razvoj problema u ponašanju kod djece i mladih. Kako bi navedeno bilo postignuto, u radu će biti definirane dimenzije/karakteristike roditeljstva (obzirom na prevladavajuće modele u literaturi te drugim za ovaj diplomski rad važnim dimenzijama) te će biti prikazano kako te dimenzije/karakteristike mogu utjecati na razvoj problema u ponašanju kod djece i mladih. Također, u radu će biti prikazani i učinkoviti programi usmjereni roditeljima i jačanju njihovih kompetencija te vještina, a kojima je cilj prevencija ili tretman problema u ponašanju djece i mladih odnosno adekvatnije nošenje roditelja s problemima u ponašanju kod djece i mladih.

2. DEFINICIJE OSNOVNIH KONCEPATA

Kako bismo se mogli upustiti u detaljnije shvaćanje teme ovog diplomskog rada, potrebno je definirati koncepte o kojima će biti riječi u ovom radu. U ovom će poglavlju biti predstavljeni dva glavna koncepta: roditeljstvo i problemi u ponašanju.

2.1. RODITELJSTVO

Roditeljstvo je koncept koji je podložan brojnim promjenama. Izvor tih promjena mogu biti povijesna razdoblja, šira društvena zajednica, subjektivni doživljaj roditelja o roditeljstvu, promjene u strukturi same obitelji, kulturne norme i slično. Sukladno tome ciljevi i zadaće koje se očekuju da roditelji ispune mogu prilično mnogo varirati (Ljubetić, 2007).

U kontekstu znanosti, brojni autori su pokušali definirati koncept i ono što ga čini polazeći od raznih teorijskih i empirijskih znanja. Tako primjerice Maleš i Kušević (2011) navode da roditeljstvo obuhvaća radnje poduzete s namjerom osiguranja preživljavanja i razvoja djece. Kako se i iz prethodnog teksta moglo iščitati, roditeljstvo nije statičan već dinamičan pojam i koncept, podložan izmjenama pod utjecajem brojnih čimbenika. U tom kontekstu Oreč (2020) smatra roditeljstvo procesom u kojem roditelji (kroz izmjenu zadataka, ponašanja i slično) uče biti fleksibilni i tolerantni u odnosu prema svojoj djeci ali i ustrajni u svojim roditeljskim postupcima. Navedeno je ključno za bolje razumijevanje i odgovaranje na potrebe djece te izgradnju adekvatnijeg i boljeg odnosa s djecom. Nadovezujući se na navedeno Moriarty i Fine (2000) naglašavaju potrebu stalne prilagodbe, rasta i sazrijevanja roditelja te učenja novih vještina potrebnih za ispunjenje roditeljske uloge.

Pojam roditeljstvo je krovni pojam koji supsumira nekoliko skupina pojmova. Navedeno će slikovito biti prikazano Houstonovim modelom karakteristika roditeljstva (Houston, 2014). Nadalje, Čudina-Obradović i Obradović (2003) navode da roditeljstvo obuhvaća tri skupine pojmova: doživljaj roditeljstva; roditeljsku brigu, ponašanja i postupke te roditeljske odgojne stilove. Neki od ovih pojmova (te pojmovi iz Houstonovog modela) biti će pojašnjeni u daljnjim poglavljima.

2.2. PROBLEMI U PONAŠANJU

Koncept problema u ponašanju je koncept kojeg proučavaju i o kojem pišu brojne struke pretežito pomagačkih usmjerenja. Obzirom na to koje su struke znanstvenici i stručnjaci koji pišu o konceptu, definicije kojima se služe se razlikuju obzirom na teorijsku pozadinu kojom se znanstvenici i stručnjaci služe u svom svakodnevnom radu i/ili proučavanju te obzirom na stečena znanja tijekom svog obrazovanja. Navedeno je rezultiralo raznolikošću definicija te se ukazala potreba usuglašavanja definicija. Tog su se zahtjevnog posla prihvatili stručnjaci struke iz koje je koncept problema u ponašanju i „pušten“ u svijet: socijalni pedagozi. Radom radne skupine pod vodstvom Koller-Trbović i suradnika (2011) predložena su četiri pojma: rizična ponašanja, teškoće u ponašanju, poremećaji u ponašanju te problemi u ponašanju.

Pojam problemi u ponašanju predstavlja kontinuum koji obuhvaća tri prethodno navedena pojma te sumira ekstremnije oblike fenomena u oba smjera (počevši od rizičnih ponašanja, preko teškoća u ponašanju, pa do poremećaja u ponašanju). Dakle, u kontekstu obitelji na jednom kraju kontinuuma mogu biti ponašanja poput kršenja pravila u kući, suprotstavljanje autoritetu i slično dok su na drugom kraju ponašanja poput nasilja u obitelji, skitnja i slično (Koller-Trbović i sur., 2011).

U kontekstu kriterija svrstavanja određenog ponašanja pod ovaj pojam, razlikujemo opće i specifične kriterije. Opći kriteriji su utvrditi: (1) postoje li jasne posljedice poduzetog ponašanja po dijete ili druge pojedince ili skupine te kakve su te posljedice; (2) odstupa li takvo ponašanje od uobičajenog i društveno prihvatljivog ovisno o sredini u kojoj se dijete nalazi, dobi i spolu djeteta te o konkretnoj situaciji u kojoj je ispoljeno; (3) može li se takvo ponašanje smatrati indikatorom nepovoljnog razvoja djeteta u budućnosti ukoliko mu/joj se ne pruži stručna intervencija i/ili društvena pomoć; te (4) obilježja ponašanja (utvrditi vrstu, intenzitet, učestalost, trajanje i složenost) (Koller-Trbović i sur., 2011). Specifični su kriteriji utvrditi: (1) gdje, kako i u blizini kojih osoba se specifično ponašanje javlja (npr. kuća, škola, tijekom igre i/ili učenja, u blizini roditelja i/ili vršnjaka i slično); (2) dob početka pojave specifičnog ponašanja: prije 10 godina ili nakon; (3) tko iznosi problem (dijete ili netko drugi te utvrditi kako samo dijete vidi svoje ponašanje); (4) je li primjetna odsutnost prosocijalnih emocija tijekom pojave ponašanja (npr. nedostatak krivnje, empatije, zainteresiranosti za rad i slično); te (5) postoji li komorbidnost (postoji li povezanost dva ili više oblika problema u ponašanju ili se određeno ponašanje javlja samostalno) (Miroslavljević, 2023).

Najpoznatija klasifikacija problema u ponašanju je ona koju je predložio Thomas M. Achenbach. Achenbach je probleme u ponašanju podijelio u dvije kategorije: eksternalizirani i internalizirani. Eksternalizirani su ona ponašanja u kojima su djetetove emocionalne reakcije usmjerene prema njegovoj okolini pa su lakše zamjetljiva (npr. agresivno ponašanje prema ukućanima, kršenje pravila u kući i slično). Internalizirani su ona ponašanja u kojima dijete ne reagira emocionalno prema okolini već su te emocionalne reakcije okrenute „prema njima samima“ te su teže zamjetljiva (npr. anksioznost, depresija i slično) (Bask, 2014).

Osim Achenbachove podjele, u probleme u ponašanju mogu biti svrstane različite ovisnosti. Ovisnosti se dijele na dvije velike skupine: ovisnosti o psihoaktivnim tvarima (takozvane

tradicionalne ili klasične) te ovisnosti o ponašanjima (bihevioralne ovisnosti). Pod psihoaktivnim tvarima se misli na alkohol, kanabis i slično dok su bihevioralne ovisnosti recimo ovisnost o kockanju, klađenju i slično (Delija, 2024). Za razliku od ovisnosti o psihoaktivnim tvarima koje su već vrlo dobro poznate u literaturi i u znanstvenoj te stručnjačkoj zajednici, Markušić (2023) navodi da je područje bihevioralnih ovisnosti relativno nedavno došlo u fokus istraživanja. Navedeno je rezultiralo činjenicom da, iako su ovisnosti iz ovog područja sve više istraživane, samo je ovisnost o kockanju prepoznata kao ovisnost iz ovog područja te uvrštena u najnoviju, petu, verziju priručnika Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje (engl. DSM).

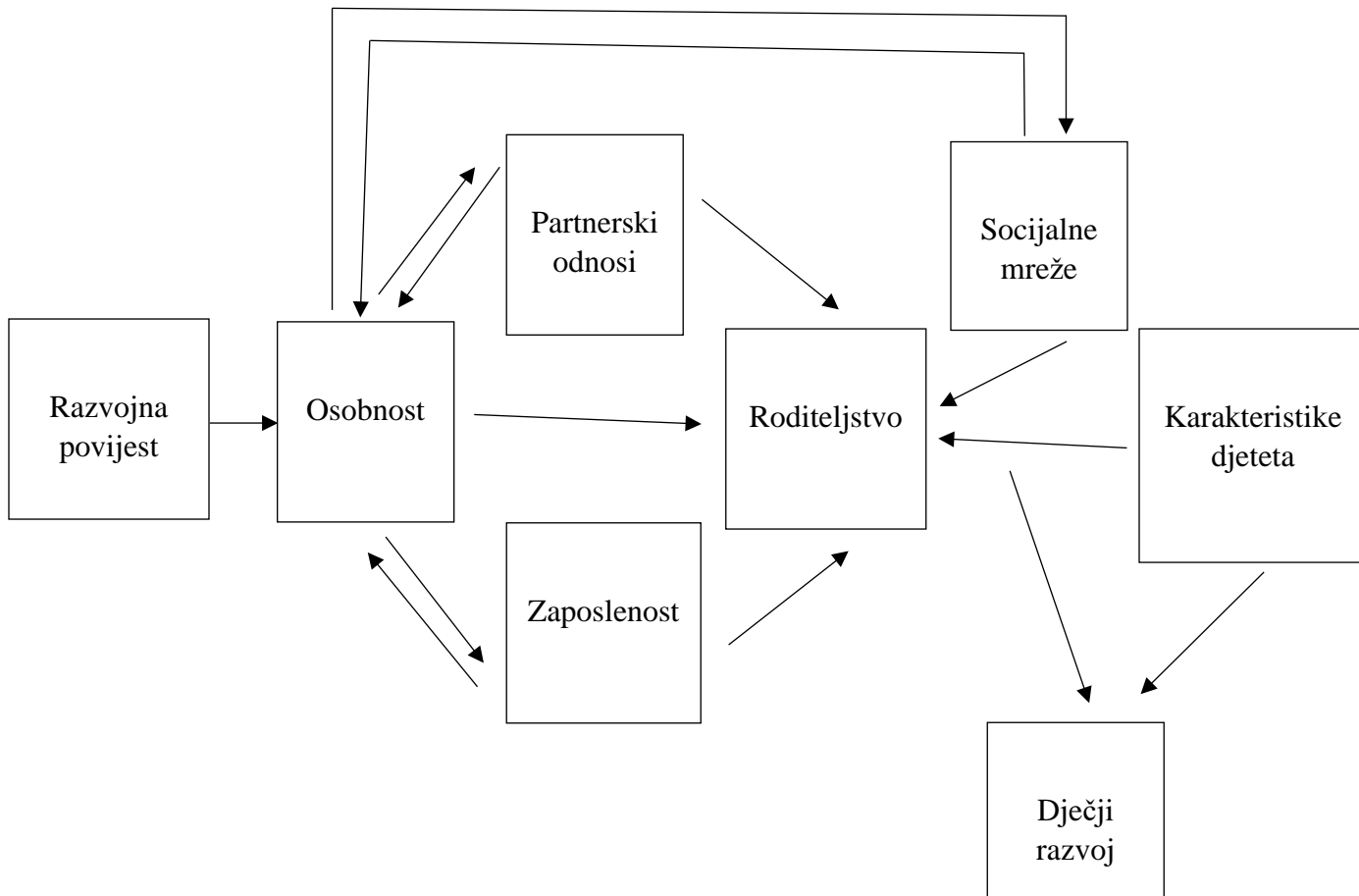
3. DETERMINANTE RODITELJSTVA

Obzirom kako je roditeljstvo velikim dijelom uvjetovano kulturalnim i povijesnim čimbenicima (ali i individualnim karakteristikama pojedinca) te se razvija i mijenja pod utjecajem raznih individualnih i kontekstualnih faktora, prije samog pregleda koje sve sastavnice/dimenzije/karakteristike čine roditeljstvo potrebno je sagledati što je sve utjecalo na koncept roditeljstva općenito i na njegove sastavnice. Utjecaji na roditeljstvo su zaista mnogobrojni te ih je potrebno konceptualizirati i grafički prikazati kako bi se omogućilo razumijevanje same kompleksnosti roditeljstva i što sve na njega utječe. Kao podloga za detaljnije proučavanje ove teme uzet je procesni model determinanti roditeljstva Jaya Belskyja (Belsky, 1984). Belskyjeva (1984) verzija prikazuje determinante koje se mogu svrstati u kategoriju „užih“ determinanti, a nadograđena verzija ovog modela koju su ponudili Taraban i Shaw (2018) obuhvaća i „šire“ determinante (npr. kultura, socioekonomski status i slično).

Originalni Belskyjev (1984) model prikazan je na slici 1. na stranici 6.

3.1. BELSKYJEV PROCESNI MODEL DETERMINANTI RODITELJSTVA

Slika 1. Procesni model determinanti roditeljstva (Belsky, 1984)

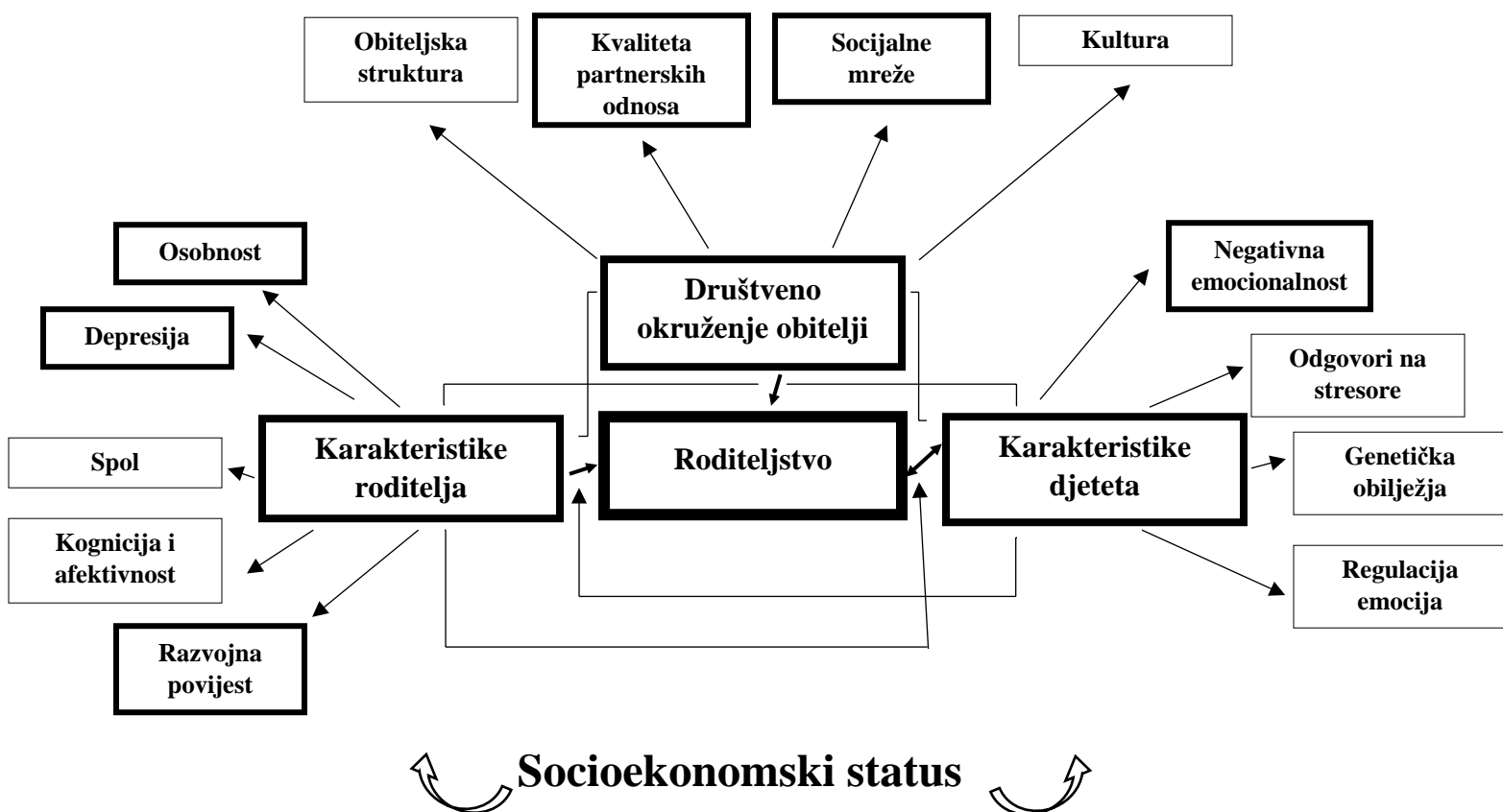
Kao što je moguće vidjeti iz grafičkog prikaza na slici 1., determinante roditeljstva moguće je podijeliti u tri velika isprepletana i međuovisna područja: determinante koje proizlaze iz roditelja (supsumirane u sastavnici osobnost), determinante koje proizlaze iz djeteta (supsumirane u sastavnici karakteristika djeteta) te determinante koje proizlaze iz šireg socijalnog konteksta (supsumirane u sastavnicama partnerskih odnosa, socijalnih mreža te zaposlenja roditelja) (Belsky, 1984). Iz grafičkog prikaza vidljivo je kako determinante iz sva tri područja utječu na oblikuju samo roditeljstvo. Holden (2020) navodi kako je Belsky smatrao da osobnost roditelja ima od svih drugih determinanti najviše utjecaja na roditeljstvo te se može reći da je navedeno vidljivo u grafičkom prikazu modela. Jedino je kod osobnosti naglašena dvosmjerna povezanost sa drugim determinantama (partnerskim odnosima, zaposlenošću roditelja te socijalnim

mrežama). Ta se dvosmjerna povezanost očituje u tome što postoji međusobni utjecaj između tako povezanih determinanti. Osobnost može mijenjati navedene determinante ali i ona se može mijenjati pod njihovim utjecajem. U ovom kontekstu važno je spomenuti i odnos karakteristika djeteta, roditeljstva i dječjeg razvoja. Na dječji razvoj utječu karakteristike djeteta te način na koji će roditelji djecu prihvatiti kakva jesu i kako će to utjecati na roditeljstvo i roditeljske sposobnosti. Nadalje, model naglašava kako determinante iz šireg socijalnog konteksta zajedno sa ranim iskustvima roditelja (unutar sastavnice razvojne povijesti roditelja) utječu na osobnost roditelja te sve navedeno utječe na sposobnosti roditelja te, konačno, na djetetov razvoj (Belsky, 1984). Ovaj model daje osnovu za stvaranje tri generalna zaključka o determinantama roditeljstva: (1) roditeljstvo je determinirano višestrukim utjecajima iz raznih područja; (2) karakteristike roditelja, djeteta i socijalnog konteksta same po sebi nisu dovoljno snažne da podupru i/ili ugroze roditeljstvo orijentirano na djetetov razvoj niti je utjecaj tih komponenti na navedeno jednako snažan; te (3) razvojna povijest roditelja i osobnost roditelja indirektno oblikuju roditeljstvo (prvenstveno kroz širi socijalni kontekst) (Belsky, 1984).

Evaluacijom Belskyevog procesnog modela Taraban i Shaw (2018) utvrdili su da je procesni model preživio promjene u vremenskim razdobljima te da se generalno može koristiti i danas. Ono što je Belsky propustio u svom modelu prikazati su povratne sprege između determinanti. Osim obostrane povezanosti između osobnosti te partnerskih odnosa, zaposlenosti i socijalnih mreža, ista može biti prikazana i između svih drugih determinanti te bi se na taj način naglasilo i da roditeljstvo može izmjenjivati ostale determinante.

U svrhu modernizacije modela kako bi održao korak s vremenom, napravljene su određene preinake koje su vidljive na slici 2. na stranici 8.

Slika 2. Revidiran procesni model determinanti roditeljstva (Taraban i Shaw, 2018)

Kao što je moguće vidjeti iz prikaza na slici 3., autori su zadržali tri osnovna područja (karakteristike roditelja te djeteta kao i društveno okruženje obitelji) o kojima je govorio i Belsky (1984). U odnosu na originalan procesni model preinake se tiču nadodavanja komponente socioekonomskog statusa te ključnih varijabli koje su se pokazale značajnima u navedenim područjima. Obzirom kako se radi o osuvremenjivanju Belskyjevog (1984) modela, Taraban i Shaw (2018) su elemente iz originalnog modela koji su potvrđivani kasnijim istraživanjima označili podebljanim obrubom, a varijable na koje su se kasnija istraživanja usmjerila jednostavnim crnim obrubom. Važno je naglasiti kako elementi koji su naknadno dodani ne predstavljaju sve varijable iz navedenih područja koje mogu utjecati na roditeljstvo. Navedene varijable su nadodane iz razloga što za njihov utjecaj na roditeljstvo postoji najviše empirijskih dokaza (Taraban i Shaw, 2018). Socioekonomski status je izdvojen kao zasebna varijabla kako bi se naglasio njegov utjecaj na sve elemente modela. Taraban i Shaw (2018) na kraju zaključuju

kako je vrlo vjerojatno da i karakteristike roditelja i društveno okruženje obitelji su obostrano povezane sa roditeljstvom, ali da je za potvrdu istog potrebno provesti dodatna istraživanja kako bi se sa sigurnošću mogao donijeti zaključak. Usprkos preinakama, revidirani model Tarabana i Shawa (2018) ima određena ograničenja: (1) ne uzima u obzir razne načine na koje determinante međusobno djeluju jedne na druge; (2) nedostaju distalne determinante poput kulturološke pozadine i/ili socioekonomskog statusa (socioekonomski status naveden u revidiranom modelu odnosi se na njegov općeniti utjecaj na roditeljstvo); te (3) nedostaju proksimalne komponente poput utjecaja konkretnih situacija, volje i/ili bolesti roditelja i slično (Holden, 2020).

U nastavku slijedi opis determinanti iz originalnog Belskyevog modela.

3.1.1. RAZVOJNA POVIJEST

Procesni model determinanti roditeljstva započinje razvojnom povijesti koja ima direktan utjecaj na kasnije roditeljstvo. Ako se promotri model može se uočiti da je navedena determinanta jedina koja ima samo linearni utjecaj na roditeljstvo. Belsky (1984) navodi da je poveznica između roditeljske psihološke dobrobiti i njihovog funkcioniranja kao roditelja djelomično pod utjecajem njihovih iskustava iz vremena njihovog odrastanja. Kao potvrdu povezanosti navodi tri skupine podataka. Prvi se skup zasniva na literaturi o zlostavljanju djece te naglašava da će oni roditelji koji su pretrpili zlostavljanje od strane svojih roditelja vjerojatnije zlostavljati svoju djecu (Spatz Widom i Wilson, 2015). Drugi set podataka govori o tome kako separacijska anksioznost (strah od nepoznatog uslijed odvajanja od roditelja) roditelja koja nije razriješena sa vlastitim roditeljima može dovesti do razvoja problema u ponašanju djece. Drugim riječima, postoji vrlo velika vjerojatnost da će se separacijska anksioznost javiti kod djece čiji roditelji nisu proradili vlastitu separacijsku anksioznost u odnosu sa vlastitim roditeljima (Dabkowska i sur., 2011). Na kraju, treći set podataka dolazi iz istraživanja sa očevima te objašnjava kako oni očevi koji su iskusili odsustvo vlastitih očeva iz vlastitog odgoja (zbog primjerice izdržavanja kazne zatvora i slično) će vjerojatnije biti manje uključeni u odgoj vlastite djece usprkos tome što su prisutni u životu djece (Smith i Farrington, 2004). Drugim riječima, djeca kod kojih su očevi uključeni u roditeljstvo će se vjerojatnije poistovjećivati sa i „modelirati“ prema svojim očevima; dok će se kod djece od kojih očevi nisu bili dostatno uključeni dogoditi suprotno te će se ponašati suprotno od oca (Belsky, 1984).

Pregledom dosadašnjih istraživanja, Taraban i Shaw (2018) su ustvrdili da se najveći broj istraživanja u ovom području odnosi na intergeneracijski prijenos roditeljstva (roditeljstvo u sadašnjosti slično roditeljstvu u prošlosti). Tako primjerice Serbin i Karp (2003) navode pregled dosadašnjih spoznaja o ovoj temi te naglašavaju tri zaključka: (1) na neadekvatno roditeljsko ponašanje utječe iskustvo ponavljanih agresivnih i antisocijalnih ponašanja koje su iskusili od vlastitih roditelja; (2) agresivno i antisocijalno ponašanje koje su roditelji u djetinjstvu iskusili od vlastitih roditelja dovodi do negativnih ishoda za vlastite potomke; te (3) roditeljska uključenost i briga za potomke postaje važnim zaštitnim čimbenikom kasnije u roditeljstvu. Nadalje, istraživanja su utvrdila kako djeca roditelja koji pokazuju afektivnost i uključeni su u svakodnevni život djece će manje vjerojatno postati roditelji u adolescentskom razdoblju (Serbin i Karp, 2003). I suvremenija istraživanja o intergeneracijskom prijenosu roditeljstva podupiru dosadašnje nalaze, sa važnim naglaskom na to da iako generalno intergeneracijski prijenos roditeljstva vrijedi, određeni roditelji namjerno brinu o djeci na dijametralno suprotni način od onog na koji su njihovi roditelji brinuli o njima, a sve kako ne bi ponovili greške koje su po njima njihovi roditelji radili u njihovom odgoju (Taraban i Shaw, 2018). Taj prijenos roditeljstva nije identičan iz generacije u generaciju, već je moderiran osobnošću roditelja te percipiranom kvalitetom odnosa sa vlastitim roditeljima u djetinjstvu (Taraban i Shaw, 2018). Iako generalno istraživanja o intergeneracijskom prijenosu roditeljstva postoje, nedostaju istraživanja o ovoj temi u kontekstu razlika u spolu (između majki i očeva).

3.1.2. OSOBNOST RODITELJA

Belsky i suradnici su tijekom kreiranja procesnog modela smatrali kako osobnost roditelja ima od svih drugih determinanti najviše utjecaja na roditeljsko ponašanje (Holden, 2020). Da bi naglasio važnost osobnosti roditelja, Belsky (1984) navodi da je upravo osobnost medijator prema svim drugim determinantama roditeljstva. Sve druge determinante su pod utjecajem medijacije putem roditeljske osobnosti i psihološkog funkcioniranja (Holden, 2020). No, ono što je Belsky (1984) propustio učiniti je naglasiti i povratni utjecaj roditeljstva na osobnost. Obzirom na to koliko su roditelji u mogućnosti odgovarati na potrebe svoje djece, i njihova će se osobnost mijenjati. Drugim riječima, ukoliko roditelji procjene da adekvatno mogu odgovoriti i da adekvatno odgovaraju na potrebe svojeg djeteta, zadovoljstvo vlastitom roditeljskom ulogom će

biti veće. Posljedično, i njihova osobnost će se mijenjati. Roditelji zadovoljni vlastitom roditeljskom ulogom će biti na primjer ekstrovertiraniji: više će tražiti društvo drugih, izvršavati će svakodnevne obaveze sa više energije i slično (Bornstein, 2019). Nadalje, osobnost je podložna promjenama tijekom života te utječe i na promjene u roditeljstvu. U kontekstu osobnosti najšire primjenjivani i najpoznatiji model je „Big five“ model osobnosti. Prvi put spomenut u radu Tupesa i Christala (1961), model se sastoji od pet komponenti: (1) ekstraverzija; (2) ugodnost (eng. *agreeableness*); (3) savjesnost; (4) emocionalna stabilnost; te (5) otvorenost za nova iskustva.

Ekstraverzija odražava pojedinčeve socijalne odnose te razinu aktivnosti; osoba koja je visoko ekstrovertirana je druželjubiva, aktivna te energetična. Te karakteristike takva osoba prenosi i na svoje roditeljstvo te se može reći da je njezin roditeljski stil karakteriziran visokom razinom stimulacije djeteta te aktivnosti, kao i asertivnijim pristupom u discipliniranju djece (Bornstein, 2019). Smith i suradnici (2007) su pronašli konzistentne nalaze da roditelji koji su visoko ekstrovertirani pokazuju više pozitivnih afekata prema svojoj djeci te su osjetljiviji na njihove potrebe. Također, prema meta analizi McCabea (2014) pronađena je statistički značajna umjerena pozitivna povezanost ekstraverzije roditelja te kontrole ponašanja vlastite djece i podrške autonomnosti djece.

Ugodnost znači pozicioniranje osobe na kontinuumu od empatije do antagonizma, a ta se pozicija odražava u mislima, osjećajima te akcijama te osobe. Osobe koje postižu više razine ugodnosti će vjerojatnije osigurati okruženje u kojem će se djeca osjećati shvaćeno i zaštićeno te će biti sklonije interpretirati dječje ponašanje u pozitivnijim terminima (Bornstein, 2019). Istraživanje Verhoevena i suradnika (2007) pokazalo je konzistentne nalaze o postojanju pozitivne povezanosti ugodnosti te afektivnosti prema djeci. Također, utvrđeni su nalazi o pozitivnoj povezanosti ugodnosti te kontrole ponašanja i podrške autonomnosti djece (Prinzle i sur., 2009). Roditelji koji postižu više razine ugodnosti postavljaju jasna pravila svojoj djeci te su konzistentni u sankcioniranju kršenja postavljenih pravila. Postavljena pravila se razumljivo i jasno objašnjavaju djeci te ih ona na taj način prihvaćaju. Također, takvi roditelji nastoje maksimalno uključiti djecu u sve odluke koje se tiču njih i/ili obitelji, potičući otvoren razgovor i iznošenje vlastitih mišljenja (Prinzle i sur., 2009). Navedeno kod djece poboljšava vještine kritičkog promišljanja i planiranja te im navedeno koristi u planiranju vlastite budućnosti. Na

kraju, Prinzie i suradnici (2009) su pronašli pozitivnu povezanost ugodnosti i podržavanja dječje autonomije: roditelji koji postižu više rezultate na dimenziji ugodnosti više su skloniji podržavati djecu da sami istražuju svijet oko sebe.

Savjesnost obuhvaća razinu do koje je osoba organizirana, detaljna te orijentirana na cilj. Roditelji koji su visoko na savjesnosti će vjerojatnije nametnuti visoke standarde djeci te tako stvoriti konzistentno i strukturirano okruženje za odgoj (Bornstein, 2019). No, može se dogoditi da visoki standardi se pokažu prezahtjevnima za dijete. Meta studija McCabea (2014) otkriva statistički značajnu malu pozitivnu povezanost savjesnosti i afektivnosti prema djeci, no u slučaju neadaptivnih aspekata visoke savjesnosti (kao na primjer perfekcionizam ili radoholizam) navedeno može dovesti do manje podržavajućeg roditeljstva. Nadalje, Ellenbogen i Hodgins (2004) navode da roditelji koji su visoko savjesni osiguravaju više strukture te koriste pozitivnije metode kontrole ponašanja. Za razliku od navedenog, povezanost savjesnosti i podrške autonomnosti djece je negativno povezana: roditelji visoko na savjesnosti „otežavaju“ autonomiju djece (Bornstein, 2019).

Visoka emocionalna stabilnost roditelja djeluje kao pokretač i održavatelj roditeljske pozitivne afektivnosti, senzitivnosti i suportivnosti spram djece; dok niska emocionalna stabilnost otežava navedeno. Roditelji koji su nisko na emocionalnoj stabilnosti će vjerojatnije pripisati negativna značenja kad se djeca ne ponašaju na željeni način, te se može dogoditi da se distanciraju od djece i onemoguće strukturu i vođenje djece (Bornstein, 2019). Zatim, Kochanska i suradnici (2004) su utvrdili konzistentnu pozitivnu povezanost emocionalne stabilnosti i afektivnosti prema djeci. Roditelji koji su visoko na emocionalnoj stabilnosti bolje prepoznaju što djetetu u datom trenutku treba te odgovaraju na navedeno sa puno topline i afektivnosti. To stvara ozračje u kojem se dijete osjeća zadovoljno i voljeno. Meta analize McCabea (2014) te Prinziea i suradnika (2009) su pokazale pozitivnu povezanost emocionalne stabilnosti sa kontrolom ponašanja djece te podrškom autonomnosti djece. Roditelji koji su visoko na emocionalnoj stabilnosti u boljoj su mogućnosti pružiti konzistentnije i strukturiranije okruženje za odgoj djece te je vjerojatnije da će tolerirati i/ili podržavati dječje stremljenje prema autonomiji.

Na kraju, otvorenost za nova iskustva odražava stupanj u kojem osoba uživa u novim iskustvima te ima široke interese i živi život „punim plućima“. Bornstein i suradnici (2011) navode da roditelji koji su više otvoreniji novim iskustvima pokazuju više pozitivnih efekata i

responzivnosti u interakcijama s djetetom. Istraživanja o povezanosti otvorenosti za nova iskustva i kontrole dječjeg ponašanja su malobrojna, no prethodno spomenute meta analize su utvrdile malu pozitivnu povezanost. Roditelji sa većom razinom otvorenosti prema novim iskustvima će vjerojatnije postaviti razumnije granice i standarde te dati jasne primjere kad postoje odstupanja od toga. Spomenute meta analize su utvrdile malu pozitivnu povezanost i u odnosu otvorenosti prema novim iskustvima te podrške dječjoj autonomiji. Roditelji koji su otvoreniji prema novim iskustvima će vjerojatnije pustiti djecu da sama otkrivaju svijet oko sebe (Bornstein, 2019).

3.1.3. PARTNERSKI ODNOSI

Nadalje, determinanta kojoj također moramo pridati pozornost u proučavanju roditeljstva su partnerski odnosi. Partnerski odnos između roditelja na roditeljstvo utječu na indirektan i „buffer“ način, i to tako da ako se roditelji međusobno podržavaju to djeluje kao zaštitni čimbenik za smanjenje utjecaja drugih stresora na roditeljstvo (Bornstein, 2002). Ukoliko partnerski odnosi roditelja nisu takvi da ispunjavaju njihove potrebe, može se dogoditi da netko od roditelja razvije neadekvatno blizak odnos sa djetetom kako bi ispunili vlastite emocionalne potrebe koje ne mogu zadovoljiti u odnosu sa partnerom. Međutim, često se zna dogoditi da roditelji u takvom odnosu sa djetetom od djeteta očekuju razinu ljubavi koju im ono ne može pružiti te da, s druge strane, iskazuju preveliku zabrinutost oko djetetovog zdravlja i dobrobiti (Bornstein, 2002). Druge studije sugeriraju da pretjerana uključenost majke u odnos sa djetetom može biti rezultat opaženih poteškoća u odnosu oca i djeteta; majke interveniraju u taj odnos oca i djeteta pokušavajući kompenzirati nedostatke u tom odnosu (Bornstein, 2002). Poveznica između partnerskih odnosa te odnosa prema djetetu moderirana je osobnošću roditelja, čemu svjedoče rezultati brojnih studija. Tako su Margolin i suradnici (2001) pokazali kako frustracije nastale iz partnerskog odnosa koji ne zadovoljava oba partnera može dovesti do ispoljavanja te frustracija u odnosima roditelja i djeteta. Količina ispoljavanja ovisiti će prvenstveno o roditeljskom kapacitetu za nošenje s frustracijom koja se događa u partnerskom odnosu.

Može se reći kako su partnerski odnosi jedni od najvažnijih faktora same kvalitete braka i zadovoljstva brakom (Taraban i Shaw, 2018). Osim već spomenutog objašnjenja da roditelji traže bliskiju vezu sa djetetom kako bi ispunili svoje potrebe koje ne mogu ispuniti u odnosima

sa partnerom/supružnikom, taj proces može ići i u suprotnom smjeru: roditelji koji mogu zadovoljiti svoje odnose u partnerskom odnosu bolje će prepoznavati i odgovarati na potrebe vlastite djece. Meta analizom Hollanda i McElwaina (2013) potvrđeno je da je bolja kvaliteta partnerskog odnosa povezana sa više roditeljskog međusobnog povjerenja, a što je rezultiralo pozitivnijim odnosima roditelja i djece. U istraživanjima u kojima je fokus bio specifično na očevima (Stroud i sur., 2011; Stover i sur., 2016) pokazalo se da je roditeljstvo od strane očeva posebno podložno nesuglasicama u partnerskom odnosu. Slijedom navedenog definirana je hipoteza da je tome tako jer su očevi manje od majki u mogućnosti koristiti strategije za nošenje sa emocijama i nesigurnostima u partnerskom odnosu, što rezultira time da se nakupljena negativnost odražava u odnosu sa djecom (Stover i sur., 2016). Osim na očeve istraživanja u ovom području su se usmjeravala i na spol djeteta. Tako istraživanje Finchama i Halla (2005) navodi da sam spol djeteta nije važan već je važnija povezanost spola roditelja i djeteta te da kvaliteta partnerskog odnosa ima najviše utjecaja na parove roditelj-dijete koji su suprotnog spola. Očevi koji nisu zadovoljni kvalitetom partnerskog odnosa u kojem se nalaze će se češće negativnije odnositi prema kćerkama nego prema sinovima, dok će majke koje nisu zadovoljne tim odnosom se negativnije odnositi prema sinovima.

3.1.4. ZAPOSLENOST RODITELJA

Zaposlenje roditelja različito utječe na odgoj djece. U ovom kontekstu nije riječ samo o tome imaju li roditelji posao ili ne već i kako određene varijable povezane sa zaposlenjem (na primjer vrsta posla te broj sati provedenih na radnom mjestu, subjektivni osjećaji vezani za posao i slično) utječu na obavljanje roditeljske uloge (Holden, 2020). Suvremenija istraživanja u ovom području usmjeravaju se više na količinu vremena koju roditelji provode na poslu te kako se to odražava na djecu. Pretpostavka je da dugi radni dani roditelja predstavljaju rizik za djecu jer smanjuju mogućnosti da roditelji odgovore na emocionalne potrebe djece (Crouter i McHale, 2005). Crouter i McHale (2005) su napravili pregled dosadašnjih istraživanja u ovom području obzirom na spol roditelja. Tako Bianchi (2000) navodi kako zaposlene majke daju veliku pozornost važnosti provođenja vremena s djecom, reorganizirajući vrijeme tako da skrate vrijeme u kojem obavljaju druge obveze (npr. kućanski poslovi, osobna njega i slično). Majčina zaposlenost dovodi i do reorganizacije obiteljske strukture. Tradicionalna uloga majke kao one

koja brine o kućanstvu ograničena je njezinim poslovnim obavezama. Studije u ovom području su pokazale kako u slučaju majčinog zapošljavanja, očevi su ti koji na sebe preuzimaju veći dio skrbi o djeci i kućanstvu. Kako bi to postigli, traže mogućnosti rada na nepuno radno vrijeme te mijenjaju vlastita gledišta o ulogama majki i očeva u obitelji (Luster i Okagaki, 2006). Nedvojbeno da zaposlenje roditelja, a pogotovo majke (u više tradicionalnijim društvima), utječe na djecu. U tom pogledu postoji dvosmjernan odnos gdje djeca, s jedne strane, neadekvatno reagiraju na činjenicu da posao roditeljima ograničava upućenost u život djece a, s druge strane, upravo zbog ograničenosti upućenosti u život djece djeca namjerno prešućuju određene informacije roditeljima (Crouter i McHale, 2005). Za razliku od literature o majčinoj zaposlenosti i radnim satima, malo studija se tiče očeve zaposlenosti. Kao najvjerojatnije objašnjenje navodi se tradicionalističko gledanje da je mogućnost oca da financijski skrbi o obitelji središnji dio uloge oca i partnera (Luster i Okagaki, 2006). Studija Croutera i suradnika (2001) donosi zaključak kako kombinacija očevih dugih radnih sati te visoke razine očevih radnih obaveza je povezana sa subjektivnom percepcijom niže razine prihvaćanja nove uloge od strane oca i veće količine sukoba u odnosu od strane i očeva i adolescenata. Zaključno, zaposlenost utječe na brigu o djeci kroz: mijenjanje roditeljskih pogleda na svijet, prilike i ograničenja koje posao predstavlja na ravnotežu različitih uloga roditelja te svakodnevicu radnih stresora koji oblikuju emocionalno stanje roditelja te utječu na roditeljsku ulogu (Crouter i McHale, 2005).

3.1.5. SOCIJALNE MREŽE

Postojanje socijalnih mreža na koje bi se roditelji mogli osloniti u trenucima potrebe (i od koje će zaista i dobiti potrebnu podršku) ima pozitivan i koristan učinak na odnos roditelja i djeteta te omogućuje uspješnu tranziciju u roditeljstvo u punom smislu te riječi (Elek i sur., 2003). To potvrđuju i drugi autori: Grych (2002) navodi kako majke koje dobivaju podršku od partnera i/ili iz drugih izvora su više dostupne djeci te bolje i učinkovitije zadovoljavaju dječje potrebe. Na navedeno se nadovezuje Leahy-Warren i suradnici (2011) koji zaključuju kako postojanje prisnijih i kvalitetnije povezanih socijalnih mreža je pozitivno povezano sa roditeljskim subjektivnim osjećajem kompetentnosti. Belsky i Jaffee (2015) zaključno navode kako kontakti sa socijalnim mrežama i podrška koja se od njih dobije su pozitivno povezani sa izbjegavanjem

kazni i ograničenja prema djetetu od strane majke. Osim navedenog, podrška socijalnih mreža roditeljima omogućuje osjećaj strukture i stabilnosti života te također utječe na poticanje roditelja ka razvojno primjerenijoj brizi za dijete (Bird i sur., 2002).

Ukoliko roditelji smatraju da postoji netko od koga mogu dobiti podršku i razumijevanje o kompleksnosti uloge roditelja, osjećati će manje roditeljskog stresa te će navedeno rezultirati boljim odnosima sa djecom (Suzuki i sur., 2009). Ensor i Hughes (2009) to nadopunjuju zaključcima kako je prvenstveno majčina subjektivna procjena podrške koju je dobila negativno povezana sa kažnjavajućim i drugim negativnim roditeljskim ponašanjem. Bornstein (2016) navodi kako majke koje su zadovoljnije razinom podrške koju su dobile su više afektivnije povezane sa svojom djecom. Drugim riječima, majke koje imaju izvor/e podrške te koje se zbog postojanja tih izvora osjećaju shvaćeno će vjerojatnije biti privrženije u odnosu prema svojoj djeci dok će majke kod kojih podrška izostaje se prema svojoj djeci, upravo zbog navedenog, vjerojatnije odnositi hostile, indiferentno i slično. Međutim, prisutnost podrške u nekim obiteljima može biti kontraproduktivno (posebice ako je nametljivo i opstruirajuće) pa Easterbrooks i suradnici (2012) navode da ograničavanje takve vrste „podrške“ može biti optimalno za roditelje. Studije su pokazale da sama prisutnost podrške nije indikativna za roditeljstvo već da je važnija kvaliteta, izvori i sadržaj koji ona nudi (Taraban i Shaw, 2018).

3.1.6. KARAKTERISTIKE DJETETA

Karakteristike djeteta je kišobran-pojam za osobine djeteta (biološke i psihološke) koje utječu na roditelje i na to kako se roditelji ponašaju prema djeci. Neka od tih osobina su: dob djeteta, spol, temperament, redosljed rođenja, razvojne poteškoće (npr. poteškoće iz spektra autizma) i slično (Holden, 2020). U nastavku će neke od njih biti prikazane.

Možda najvažnija dječja karakteristika koja utječe na roditeljstvo je spol djeteta. Garside i Klimes-Dougan (2002) pronašli su razlike u ponašanju prema djeci obzirom na njihov spol a što se može djelomično pripisati i razini zadovoljstva roditeljstva rođenjem djeteta željenog ili neželjenog spola. Razlike se očituju u načinu komunikacije prema djetetu, raspravljanju o i podučavanju načina nošenja sa različitim emocijama te kažnjavanju ili nagrađivanju pokazivanja određenih emocija (Garside i Klimes-Dougan, 2002). Istraživanja u ovom području su također

pronašla da djetetov spol najviše utječe na roditeljska očekivanja i percepciju dječaka i djevojčica od strane roditelja. Od dječaka se očekuje, primjerice, da budu orijentirani na postignuća u životu te da uvijek budu pribrani i da se mogu sami nositi sa nedaćama u životu (Mascaro i sur., 2017). Za razliku od njih, od djevojčica se očekuje, primjerice, da budu poslušnije od dječaka te da primarno pomažu u brizi za kućanstvo (Leaper i Bigler, 2011). Roditelji su, u odnosu na djevojčice, dječacima spremniji dati više slobode u odlučivanju kojoj vršnjačkoj grupi žele pripadati (Daddis i Smetana, 2005), dok se za djevojke, u odnosu na dječake, postavljaju stroža pravila o provođenju vremena sa prijateljima: npr. određivanje vremena dolaska kući navečer (takozvani *curfew*) i slično (Way i Greene, 2006). Osim navedenog, rodne razlike postoje i u pogledu toga da djevojčice dobivaju više nježnosti i topline od roditelja (Atzaba-Poria i Pike, 2008). Prema njima se više primjenjuju pozitivni roditeljski postupci (Lloyd i Devine, 2006) te manje fizičkih kazni (Lytton i Romney, 1991; prema Bornstein, 2016).

Druga po važnosti dječja karakteristika bila bi dječji temperament. Temperament je riječ kojom opisujemo način na koji se dijete emocionalno izražava te kako reagira na promjene u svom okruženju (Holden, 2020). Dječji temperament sam po sebi nije najvažniji, već je važno kako svaki roditelj interpretira i poistovjećuje se sa temperamentom djeteta. Na primjer, netko neko dijete koje je povučenije može smatrati „dobrim“ jer ne prekida druge dok pričaju, dok neka druga osoba to isto dijete može smatrati bezobraznim zato što primjerice ne pozdravlja druge (Putnam i sur., 2002). Većina djece vlastitim se temperamentom uklope u obitelj; no ponekad to nije tako te njihovi ih roditelji, zbog neusklađenosti temperamenata u njihovom odnosu, mogu nazivati „teškim“ ili „zahtjevnim“ (Holden, 2020). Djeca s „teškim“ temperamentom reagiraju na stresore negativnim emocijama poput ljutnje, razdraženosti, tuge i slično (Rothbart i sur., 2011). Ciciolla i suradnici (2012) su pronašli da dječji temperament utječe na roditeljsku osjetljivost na dječje potrebe. Djeca sa „teškim“ temperamentom traže od roditelja veću podršku u pogledu učenja ponašanja i/ili kontrole emocija. Navedeno preokupira roditeljsku pažnju te dovodi do pada osjetljivosti na druge dječje potrebe. Također, emocija koju djeca sa „teškim“ temperamentom najintenzivnije pokazuju je ljutnja, a kao razlog te ljutnje je navedena manja roditeljska osjetljivost na potrebe djeteta (Ciciolla i sur., 2012). Zeanah i Fox (2004) su utvrdili da je temperament nasljedna osobina. To znači da se temperament u osnovnim crtama

generacijski prenosi, a njegov „sadržaj“ ovisi o osobnosti osobe te interakcijama s drugima (pri čemu poseban značaj za nasljednost temperamenta ima odnos s roditeljima).

Nastavno na temperament djeteta, kao zadnja dječja karakteristika biti će predstavljeno dječje ponašanje. Poznata je činjenica kako dječje ponašanje utječe na roditeljsko ponašanje. Na primjer, ukoliko dijete razbacuje stvari po sobi te sa takvim ponašanjem ne prestaje usprkos opetovanim roditeljskim opomenama, postoji vjerojatnost kako će roditelj pribjeći kažnjavajućim postupcima (npr. udaranja po djetetovoj stražnjici) kako bi obeshrabrio takva i slična dječja ponašanja u budućnosti (Holden, 2020). Combs-Orme i Cain (2008) navode kako je djetetovo ponašanje ima najviše utjecaja na odnos roditelja prema njima. U tom smislu Kerr i Stattin (2000) navode da što roditelji manje kontroliraju i prate adolescente, adolescenti će vjerovati da roditelji poštuju njihovu privatnost te će se prije samo inicijativno roditeljima obratiti sa nekim problemom. Kerr i Stattin (2000) su također pokazali kako roditeljska kontrola i praćenje (dva postupka poduzeta od strane roditelja u svrhu prevencije delinkvencije i utjecaja „lošeg“ društva na njihovu djecu) zapravo nemaju utjecaja na delinkventno ponašanje adolescenata. Štoviše događa se upravo suprotno: što više roditelji nastoje kontrolirati ponašanje svoje djece i što više inzistiraju na praćenju svakog njihovog koraka, tim će više adolescenti pokazati otpor prema navedenom (a kao najčešći oblik otpora ističe se upuštanje u delinkventne aktivnosti).

Kako je prije navedeno, karakteristike djeteta je pojam koji u sebi mnogo toga sadrži te bi za analizu svih karakteristika bio potreban jedan čitav diplomski rad (ili bar jedan opsežan seminar). Po mišljenju autora ovog diplomskog rada, navedene karakteristike imaju najviše značaja na samo roditeljstvo te su zbog tog razloga i izabrane.

4. KARAKTERISTIKE RODITELJSTVA

Nakon što je u prethodnom poglavlju napravljen prilično detaljan uvid u determinante roditeljstva te razne utjecaje koji oblikuju roditeljstvo, logičan slijed misli upućuje na definiranje karakteristika roditeljstva. Odnosno, logika nalaže definiranje svega onoga što roditelj mora posjedovati kako bi osigurao najveću vjerojatnost da njegovo/zino dijete postigne prosocijalne i razvojno prikladne razvojne ishode. Karakteristike roditeljstva, osim što predstavljaju logički

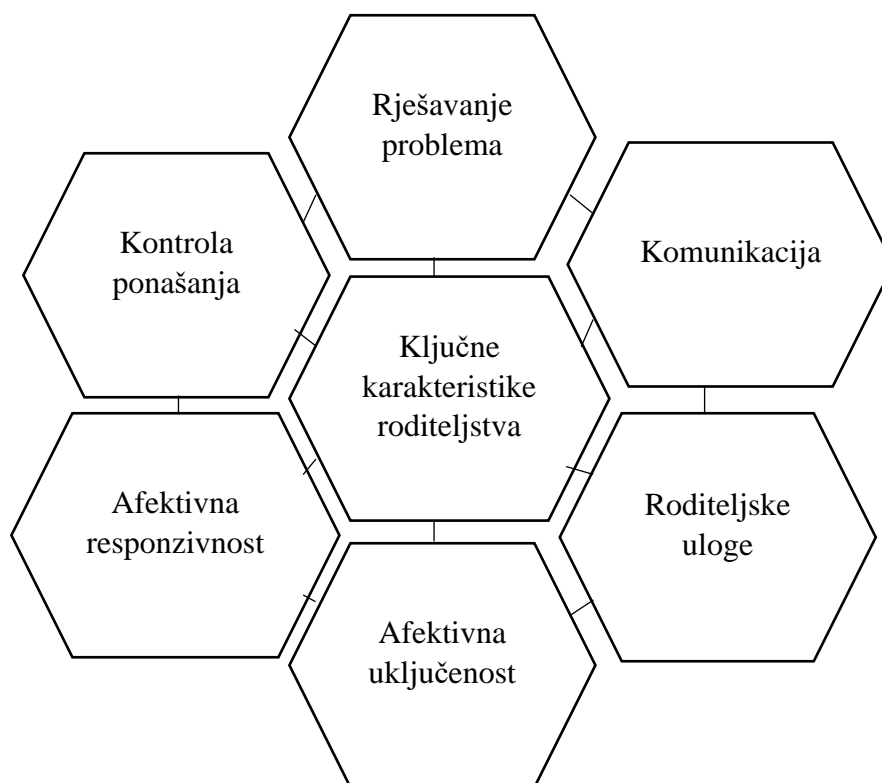
nastavak na determinanti roditeljstva, predstavljaju i nadogradnju spomenutih determinanti. Kroz karakteristike roditeljstva jasno se mogu vidjeti međusobna isprepletenost raznih determinanti te količina njihovih utjecaja na karakteristike roditeljstva.

Karakteristike roditeljstva su predmet sveobuhvatnih istraživanja vrlo velikog broja autora, stoga ne čudi da o toj temi postoji vrlo veliko razilaženje u mišljenjima. Kao podlogu za ovaj dio ovog diplomskog rada uzet je model karakteristika roditeljstva kako ga je zamislio Stan Houston (Houston, 2014).

4.1. HOUSTONOV MODEL KARAKTERISTIKA RODITELJSTVA

Houstonov model rezultat je sveobuhvatnog proučavanja literature o procjeni roditeljskih kapaciteta te predstavlja integraciju dosadašnjih znanja u ovom području u sveobuhvatan i praktičan model. Model opisuje sedam karakteristika roditeljstva koje roditelji moraju posjedovati kako bi osigurali najveću vjerojatnost da njihovo dijete postigne prosocijalne razvojne ishode, a te su karakteristike prikazane na slici 3.

Slika 3. Karakteristike roditeljstva prema Houstonovom modelu (Houston, 2014)

Kao što je vidljivo iz prikazanog na slici 3., model se sastoji od šest karakteristika: (1) rješavanje problema; (2) komunikacija; (3) uloge; (4) afektivna uključenost; (5) afektivna responzivnost; te (6) kontrola ponašanja (Houston, 2014). Prikazan grafički raspored ukazuje na to da sve navedene karakteristike čine one ključne: kompetencije koje roditelji usvajaju iz navedenih šest područja predstavljaju osnovu temeljem koje se može reći da je neki roditelji dovoljno pripremljen za odgovaranje na potrebe djece (Houston, 2014). Nastavno na navedeno, između svih elemenata modela mogu se primijetiti veze, što upućuje na cirkularnu povezanost navedenih elemenata. Karakteristike su povezane tako da postoji ona koja joj prethodi i ona koja ju slijedi, a tim je vezama također naglašen i međusobni utjecaj karakteristika (Houston, 2014). Na primjer, karakteristika Rješavanje problema prethodi karakteristici Komunikacija dok karakteristiku Komunikacija slijedi karakteristika Roditeljske uloge. Kompetencije iz karakteristike Rješavanje problema moraju biti usvojene kako bi moglo raditi sa roditeljima na kompetencijama iz karakteristike Komunikacija, a kompetencije iz karakteristike Komunikacija utječu na raspodjelu uloga u obitelji. Drugim riječima, roditelji prvo trebaju usvojiti načine rješavanja određenih problema kako bi mogli odgovoriti na najhitnije probleme u obitelji, a zatim usvajaju druge kompetencije iz daljnjih karakteristika (Houston, 2014). Sama poduka roditelja o načinima rješavanja problema u obitelji ne znači ništa ako ne postoji učinkovita i na problem orijentirana međusobna komunikacija svih članova obitelji. Također, komunikacija između članova obitelji je drugačija ovisno o ulogama koje postoje u toj obitelji. Tako primjerice komunikacija između dvije sestre neće biti jednaka komunikaciji kćeri i oca. U odnosu kćeri i oca očekuje se da se kćer sa poštovanjem odnosi prema ocu, pa će i oblik i način komunikacije u tom odnosu odražavati to poštovanje prema ocu (Houston, 2014). Utjecaj određenih karakteristika ne staje na poveznici sa susjednom već se očituje i u daljnjim karakteristikama modela. Na primjer, utjecaj komunikacije može se vidjeti na karakteristici Afektivna responzivnost na način da će oblik komunikacije koji se razvio između recimo majke i sina utjecati i na oblik majčine emocionalne reakcije prema sinu. Ukoliko je komunikacija majke i sina takva da se mogu jedno drugom povjeriti bez straha od negativnih reakcija s druge strane onda će majka izraziti zadovoljstvo što joj se sin povjerio s nekim problem. S druge strane, ukoliko komunikacija majke i sina nije takva da zadovoljava obje strane onda se može dogoditi da recimo sin će se povući u sebe i sam pokušati riješiti određeni problem. Posljedično, majka može recimo nastupiti na način da želi riješiti taj problem

ovako ili onako te nametati rješenja s kojim se sin ne slaže te će navedeno narušiti njihov odnos (Houston, 2014).

Houstonov se model zasniva na McMaster modelu obiteljskog funkcioniranja. Taj su model razvili Miller i suradnici te se sastoji od šest dimenzija (Miller i sur., 2000). Tih šest dimenzija su: (1) rješavanje problema; (2) komunikacija; (3) uloge; (4) afektivna responzivnost; (5) afektivna uključenost; te (6) kontrola ponašanja (Miller i sur., 2000). McMaster model je izabran za temelj Houstonovom modelu iz nekoliko razloga: (1) lako ga je za shvatiti i podučavati, što su potvrdili i studenti; (2) prilagodljiv je i pogodan za korištenje u raznim situacijama u kojima se traži procjena roditeljstva; (3) obzirom kako se zasniva na općoj teoriji sustava, odgovara ekološkom pristupu ljudskom razvoju; (4) pokazao se osjetljivim na razliku između događanja u obitelji i njenog sastava; (5) omogućuje jasnije viđenje uloga i zadataka koje roditelji moraju učiniti kako bi osigurali adekvatnu skrb za djecu; te (6) kroz naglašavanje ključne razlike afektivnih i instrumentalnih aspekata roditeljstva omogućeno je uzimanje u obzir i emocionalnog i praktičnog dijela brige za djecu (Houston, 2014). McMaster model u fokusu ima cijelu obitelj, pa su morale biti napravljene određene preinake kako bi se fokus suzio na roditelje. U tom pogledu napravljene su dvije izmjene: (1) originalnih šest dimenzija „prepravljene“ su kako bi bile više pogodne za korištenje u objašnjavanju karakteristika roditeljske brige za djecu; te (2) uvedena je nova karakteristika (ključne karakteristika roditeljstva) kako bi bili obuhvaćeni aspekti koji nisu bili obuhvaćeni drugim karakteristikama (Houston, 2014).

Kao i u prethodnom poglavlju, i u ovom će karakteristike biti detaljnije opisane. Prvo će biti opisane karakteristike od Rješavanje problema te do Kontrola ponašanja te će pregled biti zaključen opisom središnjeg elementa modela. Međutim i sam Houston u svom radu naglašava da njegov model ne obuhvaća sve karakteristike roditeljstva u svim oblicima i složenostima. S tim na umu, u ovom će poglavlju biti opisane i druge karakteristike važne za roditeljstvo koje nisu spomenute u ovom modelu, a njihovo spominjanje je u skladu sa svrhom i ciljem ovog diplomskog rada.

Sam opis karakteristika uvelike će biti temeljen na Houstonovom opisu iz njegovog članka (Houston, 2014) koji se bavi ovim modelom te će navedeno biti nadopunjeno drugom relevantnom literaturom.

4.1.1. RJEŠAVANJE PROBLEMA

Ova karakteristika se odnosi na strategije koje roditelji upotrebljavaju kako bi riješili svakodnevne izazove vezane uz odgoj djece i funkcioniranje obitelji. Problemi s kojima se roditelji susreću se mogu podijeliti u dvije kategorije: (1) instrumentalni problemi, koji obuhvaćaju područja poput brige o kućanstvu, upravljanje prihodima, sigurnost ukućana i slično; te (2) problemi privrženosti, koji obuhvaćaju nošenje s emotivnim stanjima djece poput izljeva bijesa, tuge i slično (Houston, 2014).

Ne postoji jedinstveni način rješavanja problema od strane roditelja te navedeno rezultira širokom lepezom strategija. Neyen i suradnici (2017) navode kako literatura u ovom području prepoznaje šest uobičajenih stilova kojima se ljudi služe pri rješavanju problema te koji su organizirani obzirom na tri dimenzije: orijentacija na promjenu; korištenje dostupnih resursa za rješavanje problema; te načini donošenja odluka o rješavanju problema. Na prvoj dimenziji razlikuju se istraživači i stvaratelji. Istraživači preferiraju stvaranje vlastitih pravila rješavanja problema te posljedično nastoje koristiti manje konvencionalne načine rješavanja problema, dok stvaratelji naglasak stavljaju na korištenje postojećih pravila u rješavanju problema za metodično analiziranje i planiranje rješavanja navedenog problema (Selby i sur., 2004). Na drugoj dimenziji razlikuju se eksternalni i internalni. Eksternalni su otvoreniji prema dijeljenju ideja o rješenju problema s drugima te koriste moć zajedničke interakcije za pronalazak rješenja, dok internalizirani nisu skloni otvaranju prema drugima već im je potrebno vrijeme za organiziranje vlastitih misli o problemu prije nego to iznesu drugima (Selby i sur., 2004). Na trećoj dimenziji razlikuju se oni koji su orijentirani na druge i oni koji su orijentirani na zadatak. Orijetirani na druge uzimaju u obzir posljedice svake moguće odluke u rješavanju problema na druge uključene te žele pronaći rješenje koje će svima odgovarati, dok orijentirani na zadatak traže najbolja rješenja problema bez obzira na to hoće li to rješenje biti svima uključenima prihvatljivo (Selby i sur., 2004). Kombinacijom ovih dimenzija dobije se jedinstven stil rješavanja problema specifičan za svaku osobu. Jaffee i D'Zurilla (2003) su utvrdili utjecaj roditeljskog rješavanja problema na rješavanje problema od adolescenata. Značajne korelacije su dobivene između racionalnog rješavanja problema roditelja i adolescenata; impulzivnog načina rješavanja problema roditelja i adolescenata; izbjegavanja rješavanja problema od majke te adolescentove impulzivnosti u rješavanju problema i obrnuto. Nadalje pokazalo se kako izbjegavanje problema

od adolescenta je pozitivno povezano sa agresivnošću i delinkvencijom u vrijeme adolescencije. Impulzivnost je pozitivno povezana sa delinkvencijom (konkretno sa zloupotrebom marihuane i alkohola, obijesnom vožnjom, vožnjom pod utjecajem alkohola). Nizak prag frustracije pri suočavanju sa zahtjevnim problemom je pozitivno povezan sa zloupotrebom marihuane, a izbjegavanje problema sa zloupotrebom alkohola (Jafee i D'Zurilla, 2003).

Houston (2014) navodi kako se proces rješavanja sastoji od sljedećih koraka: (1) analiziranje uzroka problema; (2) rasprava o postojećem problemu sa relevantnim drugima; (3) stvaranje više rješenja problema te odabiranje najboljeg kroz konsenzus sa relevantnim drugima; te (4) implementacija odabranog načina i evaluacija ishoda.

4.1.2. KOMUNIKACIJA

Komunikacija u obitelji te u odnosima u kojima su uključeni roditelji može biti na verbalnoj i neverbalnoj razini. Poruke koje roditelji šalju svojoj djeci moraju biti usklađene na verbalnoj i neverbalnoj razini kako bi djeci bilo jasno što se očekuje od njih te da to reflektira njihovu vrijednost u obitelji. Ono što roditelji žele izreći mora biti popraćeno usklađenim neverbalnim ponašanjem (Houston, 2014). Komunikacija u obitelji jedan je od glavnih prediktora obiteljskih odnosa te označava sposobnost članova obitelji da čuju jedni druge i dožive međusobne odnose. Najidealnije bi bilo postojanje dvosmjerne i međusobno uvažavajuće komunikacije. Takva komunikacija poboljšava kohezivnost obitelji i njezinu prilagodljivost na novonastale situacije (Mlinarević, 2022).

Važnosti jasne i otvorene komunikacije na relaciji roditelja i djeteta parira važnost komunikacije u odnosu samih roditelja. Kao što je već dobro poznato, upravo roditelji imaju najveći utjecaj na rane formativne dječje godine te su oni ti koji su modeli za dječja ponašanja. U tom se smislu i komunikacijski obrasci uče po principu modeliranja ponašanja. Ukoliko roditelji njeguju međusobnu komunikaciju u kojoj prevladava međusobna iskrenost i povjerenje, velika je vjerojatnost da će i djeca tako komunicirati i prema roditeljima i međusobno i/ili prema drugima u njihovom životu. S druge strane, ako je komunikacija među roditeljima neiskrena, međusobno optužujuća i jednosmjerna (da roditelji dozvoljavaju komunikaciju samo u pravcu od njih prema

djetetu) dijete će se povući u sebe smatrajući kako se nema kome povjeriti te će povjerenje između roditelja i djeteta biti poprilično narušeno (Mlinarević, 2022).

Prema Keatingu i suradnicima (2013), komunikacija u obitelji ima dvije dimenzije: orijentaciju na komunikaciju te orijentaciju na konformiranost. Obitelj koja je visoko orijentirana na komunikaciju razgovara o širokom spektru tema te je članovima obitelji lakše izraziti svoje osjećaje i mišljenja. Obitelj visoko orijentirana na konformizam će više poštovati uspostavljenu hijerarhiju u obitelji, što znači da sa članovima obitelji na višem hijerarhijskom položaju od njih neće otvoreno razgovarati ni izraziti drugačija mišljenja. Kombiniranjem ovih dvaju dimenzija Keating i suradnici (2013) predlažu sljedeću klasifikaciju obitelji: konsenzualne (visoko na obje dimenzije); pluralističke (visoko na prvoj a nisko na drugoj dimenziji); zaštitničke (nisko na prvoj a visoko na drugoj dimenziji); te *laissez-faire* (nisko na obje dimenzije).

Slično kao i kod rješavanja problema, i ovdje je komunikacija podijeljena na instrumentalnu i afektivnu. Instrumentalna se odnosi na roditeljsku komunikaciju o svakodnevnim temama vezanim za roditeljstvo te skrb o djeci, dok afektivna se odnosi na roditeljsku komunikaciju o prorađivanju osjećaja vezanih za roditeljstvo i skrb o djeci. Primjeri instrumentalne su recimo komunikacija o obrascima skrbi za djecu, dječjim praktičnim potrebama (npr. prehrana, higijena, ...) i slično, dok se afektivna tiče na primjer bolesti djece, bojazni jesu li izloženi neadekvatnom ponašanju od roditelja ili drugih i slično (Houston, 2014).

4.1.3. RODITELJSKE ULOGE

Roditeljske se uloge mogu definirati kao ponašanja kojima roditelji osiguravaju brigu za svoju djecu te osnovne funkcije obitelji (na primjer služe kao socijalizacijski model djeci) (Houston, 2014). Kao i kod prethodnih karakteristika, i ova obuhvaća instrumentalni i afektivni aspekt. Aktivnosti poput kuhanja, kućnih popravaka i slično obuhvaćene su u instrumentalnom aspektu, dok afektivni obuhvaća brigu za emotivno zdravlje djeteta (primjerice učenja djece kako se nositi s ljutnjom i/ili tugom i slično) (Houston, 2014). Ovisno o roditeljskim uvjerenjima o tome kakvo njihovo dijete treba biti u budućnosti, pozornost može biti više usmjerena na instrumentalni ili afektivni aspekt ove dimenzije. Neki će roditelji prioritzirati prenošenje ključnih životnih vještina djeci kako bi se mogla snaći i preživjeti u svijetu, dok će neki naglasak staviti na

prorađivanje dječjih emocionalnih stanja kako ih neriješeni emocionalni problemi u prošlosti ne bi pratili u njihovom budućem samostalnom životu (Houston, 2014).

Osim ovih dviju dimenzija pri razmatranju roditeljskih uloga pažnja se mora posvetiti i tome kako se uloge dijele među partnerima te odgovornosti spram dodijeljene/preuzete roditeljske uloge. Roditeljska podjela uloga može biti posljedica konsenzusa između roditelja ili, negativnije, rezultat je primoravanja roditelja da preuzme određenu ulogu. Kako roditelji gledaju na proces dodjele uloga (je li on pošten i unaprijed dogovoren te jesu li uloge jasno određene) utjecat će na to koliko će roditelji biti odgovorni u i motivirani za izvršavanje te uloge. Ukoliko roditelj smatra da mu/joj je neka uloga nametnuta, može se dogoditi da će dodijeljenu ulogu samo formalno i površno izvršavati te da posljedično dijete neće dobiti ono što mu/joj je potrebno od roditelja u toj ulozi. Navedeno utječe i na odgovornost spram uloge: ukoliko roditelji smatraju kako je do raspodjele uloga došlo na nepravedan način vjerojatnije je da će manje preuzimati odgovornost za ispunjenje te uloge (Houston, 2014).

Analizom dostupne literature o roditeljskim ulogama utvrđeno je da, iako ne postoji opće prihvaćena lista roditeljskih uloga, stručnjaci koji se bave ovim područjem govore o sedam opće prepoznatih uloga: (1) osiguravatelj skrbi (pruža emocionalnu potporu, brigu i afektivnost te osigurava okruženje u kojem će djeca moći napredovati); (2) „opskrbljivač“ (brine o prehrani, odjeći, zdravstvenom stanju djeteta i slično); (3) učitelj (potiče djetetov intelektualni razvoj kroz poticanje djetetove znatiželje prema svijetu te osiguravanje edukativnih aktivnosti kod kuće); (4) uzor (osigurava prijenos ključnih ponašanja, stavova, vrijednosti i slično po principu modeliranja ponašanja gdje djeca uče i usvajaju navedeno kroz promatranje svojih roditelja); (5) osiguravatelj discipline (postavlja granice, pravila i posljedice djeci kako bi naučila odgovornost i samokontrolu); (6) zagovaratelj (dječjih potreba, prava i zdravlja kako bi osigurao da njegovo dijete dobije potrebnu podršku); te (7) podrška tijekom cijelog života.

4.1.4. AFEKTIVNA UKLJUČENOST

Ova karakteristika uključuje razinu do koje roditelj iskazuje interes te se uključuje u svijet vlastite djece. Uključenost se može prikazati na kontinuumu. Na jednom kraju su roditelji koji nisu nimalo uključeni u život svoje djece, dok su na drugom kraju roditelji koji se mogu

okarakterizirati kao „zagušujući“ (*overbearing*), odnosno roditelji čiju uključenost u život djece djeca mogu okarakterizirati kao intruzivnu ili „zagušujuću“ (Houston, 2014).

Dix (1991) predložio je model koji objašnjava afektivne procese kod roditelja (za grafički prikaz modela vidjeti Dix, 1991). Prema njemu, na afektivne procese kod roditelja utječu tri stavke: aktivacija emocija (obuhvaća dječja ponašanja, događaje koji nisu povezani s djecom, vrednovanje te roditeljsku zabrinutost); priprema za poduzimanje radnji (obuhvaća motivaciju, kogniciju, ekspresivna ponašanja te ponašajne sklonosti); te roditeljsku samoregulaciju emocija (pomaže roditeljima u razumijevanju, kontroliranju i izražavanju emocija). Dječje ponašanje, događaji koji nisu povezani sa njihovom djecom te roditeljska zabrinutost navedenim utječe na roditeljsko vrednovanje trenutne situacije. Vrednovanjem određene situacije roditelji procjenjuju posljedice koje se mogu dogoditi, koliko ozbiljno shvaćaju moguće posljedice te uloga uključenih u nastajanje trenutne situacije. Obzirom na navedeno, javljaju se određene emocije (Dix, 1991). Kad su emocije pobuđene, one mijenjaju pojedinčevu kogniciju, fiziologiju, spremnost za poduzimanje određenog ponašanja i slično. Jednom završene, promjene u prethodno navedenom pripremaju ljude na: evaluiranje pojedinosti događaja koji se dogodio (promjene u kogniciji), poduzimanje određenih radnji kao rezultat prošlog događaja (promjene u motivaciji), komuniciranje vlastitog emocionalnog stanja drugima (promjene u ponašanju) te na radnje koje će vrlo vjerojatno biti potrebne kao odgovor na prošli događaj (Dix, 1991). Nakon što prođe emocionalna reakcija, uključuju se regulacijski procesi koji pomažu pojedincu koji je iskazao emocionalnu reakciju analizirati i evaluirati tu reakciju (Dix, 1991). Na primjer, neka majka pročita kako je u blizini njezine obitelji automobil smrtno usmrtio dječaka približne dobi njezinog sina koji je vozio bicikl. Majka se prestravi da bi se isto moglo dogoditi njezinom sinu te snažno inzistira da odsad sin obavezno nosi kacigu i štitnike pri vožnji bicikla (a sin dotad je vrlo rijetko bio zatražen da nosi kacigu i štitnike). Nakon što se uvjeri da je sin sigurno stigao u školu, majka analizira i evaluira svoju emocionalnu reakciju. Ovaj model prilično dobro ocrtava događanja unutar roditelja pri donošenju odluke o njihovoj uključenosti u specifične aspekte života djece.

Houston (2014) navodi kako je najpoželjniji oblik uključenosti onaj empatični gdje roditelj može sagledati djetetovo viđenje određene situacije te, kad procijeni svrsi shodnim, i internalizirati to viđenje. Prelazeći na negativniji dio kontinuuma od empatične uključenosti, potpuna

neuključenost u život djece može rezultirati nedostatkom komunikacije sa djetetom te uzrokovati osjećaj izoliranosti i nedostatka roditeljske potpore kod djeteta. S druge strane, „zagušujuća“ uključenost rezultira pojavom nejasnih odnosa i granica u njima te pretjeranom ovisnošću o roditelju/ima koji iskazuje/u ovakav tip uključenosti.

4.1.5. AFEKTIVNA RESPONZIVNOST

Ova karakteristika se odnosi na sposobnosti roditelja da usklade svoj odgovor na djetetove potrebe sa odgovarajućom vrstom i razinom emocija ovisno o situaciji. Roditeljski odgovor se može promatrati na razini kontinuuma. S jedne strane stoji pretjerana responzivnost (koja može biti promatrana kao „zagušujuća“ od onoga prema kojem ju roditelji ispoljavaju), dok je na drugom kraju kontinuuma nedovoljna responzivnost (koja može biti promatrana kao zanemarivanje). Vezano za dječje potrebe, osnovna je zadaća roditelja da prepoznaju i ispune dječje potrebe za: privrženosti, sigurnosti, stabilnosti i prediktivnosti te autonomijom od roditelja (Houston, 2014).

Cooke i suradnici (2022) navode kako u kontekstu ove karakteristike jednu od glavnih uloga igra teorija privrženosti. Ta teorija navodi kako roditelj mora biti dostupan za pružanje zaštite i brige za dječje potrebe kako bi se dogodio zdrav emocionalni razvoj kod djeteta. Kad se navedeno dogodi djeca će početi vjerovati da će roditelj biti tu da ih zaštiti i pruži im potporu. Jednom stvorena, privrženost služi kao baza od kud djeca mogu istraživati svijet i razvijati odnose s drugima. Navedeno djeluje i u suprotnom smjeru: razvijena roditeljska privrženost trebala bi biti uvijek dostupna djeci kako bi se uvijek mogli vraćati u nju kad god im je to potrebno (Cassidy, 2008). S druge strane, ako su roditelji nekonzistentni u pružanju skrbi te zanemarujući i/ili zlostavljajući prema djeci ona mogu razviti obrasce privrženosti koji predstavljaju rizik za razvoj psiholoških i/ili ponašajnih problema kod djece (Weinfeld i sur., 2008). Specifično za internalizirane probleme u ponašanju, Pinquart (2016) navode kako roditeljsko inzistiranje da oni budu ti koji će riješiti svaki djetetov problem može oštetiti razvoj traženja autonomije kod djeteta te tako doprinijeti dječjoj percepciji vlastite bespomoćnosti i izbjegavanju situacija u kojima postoji mogućnost neugode za dijete. S druge strane, van der Voort i suradnici (2013) navode kako izostanak emocionalne reakcije roditelja na djetetove potrebe djeca mogu protumačiti na negativne načine. Djeca mogu misliti, primjerice, da nisu vrijedni brige; da se moraju sa svojim

emocijama sami nositi ili da njihove emocionalne reakcije nisu adekvatne. Navedeno posljedično može značiti da će to dijete imati nisko samopoštovanje ili negativnu sliku o sebi. Specifično za eksternalizirane probleme, Cooke i suradnici (2022) navode kako grube i nepouzidane roditeljske reakcije na dječje potrebe mogu dovesti do dječje percepcije neprijateljstva drugih te povećati mogućnost agresivnog i antisocijalnog ponašanja u kasnijim životnim razdobljima.

U kontekstu ove karakteristike postoji razlika između dva osnovna tipa reakcija roditelja: (1) reakcije proizašle iz osjećaja za zadovoljenje dobrobiti djeteta (*welfare feelings*); te (2) reakcije proizašle iz hitnih osjećaja (*emergency feelings*). Prve reakcije su karakterizirane toplinom te služe izgradnji povezanosti dok druge su impulzivne i instinktivne reakcije nastale pod utjecajem osjećaja straha i/ili ljutnje. Druga vrsta reakcija nastaje kao rezultat roditeljske percepcije da je postojanje njihove uloge roditelja ugroženo ili, pak, takve reakcije mogu proizaći iz osjećaja da je dobrobit njihovog djeteta neposredno ugrožena (Houston, 2014).

Istraživanje Lestera i suradnika (2013) kaže kako roditeljska responzivnost na potrebe djece je pozitivno povezana sa privrženosti u odnosima roditelja i djece te negativno sa razinom emocionalnog distresa kod djece te anksioznosti u adolescenciji.

4.1.6. KONTROLA PONAŠANJA

Ova karakteristika obuhvaća način na koji se djecu potiče na socijalizaciju s drugom djecom, način na koji su očekivanja od djece njima objašnjena te kako roditelji reagiraju na dječja ponašanja (kako obeshrabruju ponavljanje nepoželjnih te potiču ponavljanje poželjnih ponašanja) (Houston, 2014).

Barber i suradnici (1994) u svom radu razlikuju dvije vrste roditeljske kontrole dječjih ponašanja: (1) psihološku kontrolu; te (2) ponašajnu kontrolu.

Soenens i Vansteenkiste (2010) definiraju psihološku kontrolu kao roditeljska ponašanja kojima roditelji djeci nameću misli i osjećaje. Najčešće spominjani primjeri su stvaranje krivnje kod djece, namjerno posramljivanje te uskraćivanje ljubavi. Psihološka kontrola ograničava razvijanje dječje svjesnosti sebe te dovodi do poteškoća u psihosocijalnom funkcioniranju djece (Soenens i Vansteenkiste, 2010). Postoji razlikovanje između eksternalne i internalne roditeljske psihološke kontrole djece. Eksternalna znači da roditelji koriste ponašanja kojima žele postići

trenutnu poslušnost djeteta (npr. udaranje, vikanje i slično), a internalna nije usmjerena trenutnim rezultatima već je kontrola djeteta postignuta kroz duži period (npr. izazivanje osjećaja krivnje kod djeteta i slično). Kochanska i suradnici (2007) navode kako djeca čiji roditelji koriste eksternalnu psihološku kontrolu će se vjerojatnije opirati roditeljskom autoritetu i takvom ponašanju roditelja. S druge strane, Roth i suradnici (2009) navode kako će djeca čiji roditelji koriste internalnu psihološku kontrolu vjerojatnije bolje internalizirati poslušnost roditeljskim zahtjevima, ali da će osjećati prijezir prema roditeljima zbog njihovog ponašanja prema njima.

Roditeljska ponašajna kontrola djeteta označava roditeljske postupke kojima roditelji reguliraju dječja ponašanja. Neadekvatna ponašajna kontrola djeteta od roditelja karakterizirana je pretjeranim dopuštanjem dječje ponašajne autonomije, nedostatkom pravila i ograničenja prema djetetu te nedostatkom znanja o svakodnevnim dječjim ponašanjima (Barber i sur., 1994).

Baumrind (1991) navodi kako pretjerana psihološka kontrola djece od roditelja utječe na internalizirane oblike problema u ponašanju kod djece, dok pretjerana bihevioralna kontrola roditelja prema djeci je povezana sa eksternaliziranim poremećajima u ponašanju kod djece.

Roditeljska kontrola ponašanja uvelike ovisi o stilovima roditeljstva i kako oni utječu na dječja ponašanja, a ti stilovi ovisе o razini zahtjeva koje se postavlja pred djecu te o stupnju responzivnosti roditelja na potrebe svoje djece (Houston, 2014).

4.1.7. KLJUČNE KARAKTERISTIKE RODITELJSTVA

Ova karakteristika supsumira sve prethodno navedene. Kompetencije naučene u prethodnim karakteristikama odražavaju ono ključno što bi svaki roditelj trebao posjedovati kako bi bio pripremljen i znao odgovoriti na sve što ga čeka tijekom odgoja djece. Međutim, kako je i sam Houston (2014) naveo, ova je karakteristika uvedena kako bi se obuhvatili oni segmenti roditeljstva koji nisu spomenuti u prethodnim karakteristikama, a važni su za njegovo razumijevanje.

U tom pogledu ova se karakteristika sastoji od tri područja: (1) roditeljsko ponašanje; (2) sustav uvjerenja roditelja; te (3) roditeljska konstitucija (Houston, 2014).

Prvo područje, područje roditeljskih ponašanja, odnosi se na snage i slabosti roditeljstva uključujući ono što roditeljstvu prethodi i njegove posljedice. Osim navedenog odnosi se i na razinu do koje su neki osnovni preduvjeti adekvatnog roditeljstva dostignuti (Houston, 2014). U tom pogledu Jones (2010) kao ključne karakteristike roditeljstva navodi osiguravanje:

(1) osnovne brige; (2) sigurnosti; (3) emocionalne topline; (4) stimulacije; (5) vođenja i granica; te (6) stabilnosti za dijete.

Osnovna se briga odnosi na zadovoljavanje djetetovih fizičkih potreba te osiguravanja adekvatne zdravstvene skrbi. Uključuje na primjer osiguranje hrane i pića, stambenog prostora, prikladne odjeće obzirom na vremenske prilike i godišnje doba i slično (Jones, 2010).

Osiguravanje sigurnosti odnosi se na adekvatnu zaštitu djeteta od štete i/ili opasnosti. Uključuje zaštitu od fizičkih opasnosti te opasnosti koju mogu prouzročiti drugi ljudi i djeca kao i od štete koju djeca mogu nanijeti sama sebi. Također uključuje i prepoznavanje izvora ugroze sigurnosti djeteta kod kuće ili drugdje (Jones, 2010).

Emocionalna toplina se odnosi na zadovoljavanje emocionalnih potreba djece te osiguravanje dječjeg znanja o vlastitom rasnom i kulturalnom identitetu. Uključuje osiguravanje stabilnog i afektivnog odnosa djeteta i onog tko mu pruža skrb te da je taj odnos senzitivan i responzivan na individualne potrebe djeteta (Jones, 2010).

Stimulacija obuhvaća promoviranje dječjeg intelektualnog napretka kroz poticanje kognitivne stimulacije igrom te u društvenim odnosima. Osim navedenog uključuje odgovaranje na dječja pitanja, promoviranje i uključivanje u dječju igru te osiguravanje da dijete iskusi uspjeh (Jones, 2010).

Vođenje i granice se odnosi na omogućavanje da dijete samoregulira svoje emocije i ponašanje kroz roditeljsko demonstriranje prikladnih ponašanja, kontrolu emocija te interakcije s drugima. Uključuje rješavanje društvenih problema, kontrolu ljutnje te disciplinu i modeliranje ponašanja (Jones, 2010).

Na kraju, stabilnost se odnosi na osiguravanje dostatnog i stabilnog obiteljskog okruženja koje će osigurati prikladan razvoj kroz sigurnu privrženost sa pružateljem skrbi. Uključuje konzistentnost i predvidivost okruženja za osiguravanje roditeljske kontrole i discipline djece (Jones, 2010).

Zatim, područje sustava uvjerenja roditelja obuhvaća stavove roditelja o svojoj roditeljskoj ulozi i obvezama kao pružatelja skrbi. Pri procjeni roditelja na ovom području fokus bi trebao biti na tome kako roditeljski stavovi o vlastitoj roditeljskoj ulozi utječu na odgoj djeteta i zadovoljavanje dječjih potreba. Primjer takvog stava je da se djecu treba vidjeti a ne čuti i slično (Houston, 2014). Woodcock (2003) navodi kako mišljenja o roditeljstvu mogu utjecati na roditeljske postupke, te da postoji tri izvora utjecaja na navedeno: (1) kultura; (2) ekološki kontekst (okruženja kojih su roditelji dio); te (3) obilježja roditeljstva od vlastitih roditelja. Smyke i suradnici (2002) su dokazali kako roditeljska uvjerenja o tome da je u redu udovoljiti svakoj djetetovoj želji su povezana sa time da roditelji često zanemaruju i/ili umanjuju ozbiljnost ranih znakova razvoja problema u ponašanju za svoje dijete. S druge strane, roditelji koji vjeruju kako su potrebne visoke razine discipliniranja djece će najvjerojatnije biti preokupirani sa održavanjem visoke razine discipliniranja te posljedično će biti manje responzivni na druge dječje potrebe (osim potrebe za disciplinom).

Na kraju, područje roditeljske konstitucije obuhvaća nasljedne roditeljske karakteristike prikazane u radu Belskyja i Vondre (1989). Belsky i Vondra (1989) u svom radu navode nasljedne karakteristike poput inteligencije, temperamenta, osobnosti, lokusa kontrole, razine stresa i slično. Pezzoi-Pearce i Pearce (2004) dolaze do zaključka kako dječja osobnost i/ili dječje potrebe te značenje djeteta za roditelja mogu biti okidač za potrebe koje su roditelji imali tijekom vlastitog odrastanja, a koje tada nisu mogli zadovoljiti u odnosu sa svojim roditeljima. U okviru roditeljske konstitucije najvažnije je da roditelj nauči kako uskladiti vlastiti temperament da bude osjetljiv za potrebe djeteta (Houston, 2014).

Analizom ključnih karakteristika roditeljstva završen je pregled karakteristika roditeljstva po modelu Stana Houstona. U nastavku ovog poglavlja bit će prikazane druge dimenzije roditeljstva koje Houston nije uvrstio u svoj model, a koje je važno spomenuti u kontekstu svrhe i cilja ovog diplomskog rada.

4.1.8. STILOVI RODITELJSTVA

Skinner i suradnici (2005) su utvrdili da stilovi roditeljstva počivaju na tri ekstremna kontinuuma: prihvaćanje nasuprot odbijanju, struktura nasuprot kaosu te podrška autonomiji nasuprot prinudi (*coercion*).

Prihvaćanje označava odnos roditelja prema djetetu koji odražava afektivnost, ljubav, poštovanje i slično; kao i podršku i istinsku brigu za dijete. Navedeno je posebno važno kad dijete traži utjehu, ali i pri učenju ili disciplini. S druge strane prvog kontinuuma stoji odbijanje, kao odnos koji odražava neprijateljstvo, odbojnost, grubost i slično (Skinner i sur., 2005).

Nadalje, struktura označava stupanj u kojem roditelji definiraju jasna očekivanja za svoju djecu te način na koji ih objašnjavaju djeci. Također označava okruženje djeteta u kojem su njemu/oj date jasne smjernice za postizanje poželjnih ishoda te da roditelj pruža potporu u tome (Skinner i sur., 2005). S druge strane stoji kaos koji označava roditeljska ponašanja koja ometaju i/ili onemogućavaju ostvarivanje poželjnih dječjih razvojnih ishoda (Matheny i sur., 1995).

Naposljetku, podrška autonomiji označava dozvoljavanje djeci slobodu izbora i artikulaciju njihovih mišljenja, očekivanja, preferencija i slično. Nasuprot tome stoji prinuda (*coercion*) kao restriktivna i pretjerano kontrolirajuća ponašanja u kojima se od djece očekuje apsolutna poslušnost roditeljima (Skinner i sur., 2005).

Iz kombinacija pojmova na kontinuumima prihvaćanje-odbijanje te struktura-kaos nastaju roditeljski odgojni stilovi. Ti se stilovi definiraju kao roditeljski stavovi prema djetetu te emocionalna klima iz kojih proizlaze roditeljski odgojni postupci prema djeci. Najpoznatija tipologija je ona Diane Baumrind iz 1967. godine, a koju su modernizirali Maccoby i Martin (1983; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Ta podjela obuhvaća četiri roditeljska stila: (1) autoritativan; (2) autoritaran; (3) permisivan; te (4) indiferentan (Čudina-Obradović i Obradović, 2003).

Autoritativan je stil gdje su roditelji visoko i na razini strukture i na razini prihvaćanja. S jedne strane zadržavaju visoku razinu praćenja dječjeg ponašanja te osiguravaju jasne standarde za dječje ponašanje, a s druge orijentirani su više na pružanje potpore nego na kažnjavanje djece za propuste u ponašanju. Krajnji cilj je da djeca izrastu u društveno odgovorne osobe sa razvijenom

sposobnošću samoregulacije ponašanja (Baumrind, 1991). Roditeljska uloga u navedenom je više savjetnička nego kontrolirajuća (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Marović (2023) navodi kako djeca roditelja koji koriste ovaj roditeljski stil pokazuju veliku dozu samostalnosti i samopouzdanja te su posljedično zadovoljna osobnim postignućima i imaju dobro razvijene socijalne vještine. Jurčević Lozančić (2016) zaključuje kako im navedeno služi za postizanje ciljeva na društvenoj, emocionalnoj i akademskoj razini.

Autoritaran je stil u kojem su roditelji vrlo visoko na razini strukture ali nisko na razini prihvaćanja. Takvi roditelji očekuju od svoje djece apsolutnu poslušnost bez propitivanja zadataka koje im daju. Roditelji pružaju strukturirano okruženje u kojem su pravila jasno postavljena te drže aktivnosti djece „pod povećalom“ (Baumrind, 1991). Od djece se očekuje beskompromisno poštovanje postavljenih granica i pravila, a kršenje istog često rezultira i fizičkim kažnjavanjem (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Zlobulja (2014) navodi kako će djeca ovakvih roditelja češće biti agresivnija, nepovjerljiva i sumnjičava prema drugima te da će im nedostajati spontanosti u ponašanju. Navedeno nadopunjuje Ljubetić (2007) koja navodi kako će djeca takvih roditelja reagirati ili povučenošću ili agresivnošću prema drugima. Na kraju Raboteg-Šarić i suradnici (2001) su pronašli pozitivnu povezanost ovog stila sa slabijom psihosocijalnom prilagodbom mladih te konzumiranjem alkohola i droga.

Permisivni roditelji su visoko na razini prihvaćanja ali nisko na razini strukture. Pred djecu ne postavljaju zahtjeve za odgovorno ponašanje te pretjerano naglašavaju ulogu samoregulacije u dječjoj kontroli ponašanja (Baumrind, 1991). Roditelji zadovoljavaju svaki djetetov zahtjev te djeca u takvim obiteljima su često nazivana „malim tiranima“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Takvi roditelji pokazuju ljubav i emocionalnu toplinu djeci, ali ne uspijevaju u provođenju kontrole niti u definiranju i objašnjavanju očekivanja djeci, a upravo je to potrebno pogotovo mlađoj djeci (Gegić, 2017). Rezultati istraživanja navedeni u kontekstu autoritarnog stila su primjenjivi i ovdje, a Kopko (2007) još nadodaje kako djeca permisivnih roditelja teško uspostavljaju samokontrolu ponašanja te imaju tendenciju egocentričnog ponašanja. Navedeno može utjecati na otežanost uspostave međuljudskih odnosa u kasnijoj dobi.

Naposljetku, indiferentni ili zanemarujući roditeljski stil obilježen je niskom razinom prihvaćanja i strukture. Roditelji ne postavljaju nikakvu strukturu djeci niti ne ulažu napor u kontrolu dječjih aktivnosti i ponašanja te nisu suportivni prema djeci. Mogu pokazivati znakove

odbojnosti prema djeci (Baumrind, 1991). Veliku većinu vremena djeca su „prepuštena sama sebi“ te roditelji često ne znaju gdje su im djeca i što rade a niti se ne trude to saznati (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Takvi roditelji imaju samo površno znanje o svojoj djeci te odgovaraju samo na djetetove najosnovnije potrebe (Brković, 2009; prema Gegić, 2017). Kao rezultat takvog stila, djeca takvih roditelja ne sudjeluju primjereno u igri i socijalnim interakcijama s drugima te su sklona agresivnom ponašanju (Zlobulja, 2014). Nadalje djeca takvih roditelja imaju velikih poteškoća u regulaciji emocija (Klarin i Đerđa, 2014) te nisko samopoštovanje (Brković, 2009; prema Gegić, 2017), kao i poteškoća sa samokontrolom i impulzivnošću (Kopko, 2007).

Ljubetić (2007) navodi četiri kombinacije ovisno o ekstremima na prvim dvjema dimenzijama: (1) topli i strogi roditelji (njihova će djeca vrednovati mišljenja odraslih te internalizirati postavljena pravila); (2) topli i permisivni roditelji (njihova će djeca biti samopouzdana i socijalno otvorena ali češće kršiti pravila); (3) hladni i strogi roditelji (djeca će biti anksiozna, neljubazna, prkosna i slično te će agresiju koju ispoljavaju okretati prema drugima, ali često i prema samima sebi); te (4) hladni i permisivni roditelji (djeca će biti neprijateljski raspoložena te odbijati i kršiti postavljena pravila).

4.2. KOMPETENTAN RODITELJ

Nakon definiranja i analiziranja ključnih karakteristika roditeljstva, potrebno se osvrnuti i na to što čini nekog roditelja kompetentnog za izvršavanje roditeljske uloge. Roditelji mogu shvatiti značaj pojedinih karakteristika roditeljstva te načine na koje one oblikuju roditeljstvo, no mogu se dogoditi poteškoće u primjenjivanju istih u svakodnevnim situacijama. Ljubetić (2011) pod kompetencijama smatra znanja, vještine, stavove i vrijednosti potrebne za odgovaranje na dječje potrebe. Drugim riječima, kako bi neki roditelj bio smatran kompetentnim on/ona mora integrirati kognitivne (primjerice kritičko mišljenje, sposobnost rješavanja problema i slično), interpersonalne, afektivne (sposobnost prepoznavanja i razumijevanja dječjih emocija) te psihomotorne (primjerice brzina i spretnost u izvođenju radnji te tome slično) sposobnosti (Pataj, 2022). Kompetentnost za biti roditeljem ne stječe se rođenjem nego učenjem. Kompetentan roditelj konstantno usavršava svoje kompetencije i znanja te ih prilagođava potrebama djeteta, te samoinicijativno traži pomoć kada mu je ona potrebna (Mikulec, 2020).

S namjerom osiguravanja sveobuhvatnosti u kontekstu roditeljskih kompetencija, Johnson i suradnici (2014) su predložili svoj model kompetentnog roditeljstva (za grafički prikaz vidjeti Johnson i sur., 2014). Model se sastoji od tri sastavnice koje su međusobno povezane i utječu jedna na drugu.

Prva sastavnica su kontekstualni utjecaji na roditeljsku kompetentnost te obuhvaćaju dob djeteta, socijalne mreže u koje su roditelji uključeni, medije, socioekonomski status i slično (Johnson i sur., 2014).

Druga sastavnica nosi naziv osnovne roditeljske kompetencije te obuhvaća osnovna znanja o dječjem razvoju, zdravstvenoj njezi, roditeljstvu i slično; stavove i uvjerenja roditelja; prepoznavanje potrebe za pomoći i slično (Johnson i sur., 2014).

Treća sastavnica je nazvana funkcionalne roditeljske kompetencije. Funkcionalne roditeljske kompetencije predstavljaju korištenje znanja o osnovnim kompetencijama u svakodnevnim situacijama. Podijeljene su u pet područja: (1) usmjeravanje djetetovog ponašanja; (2) podržavanje kognitivnog razvoja djece; (3) podržavanje emocionalnog zdravlja djece; (4) zadovoljavanje osnovnih dječjih potreba; te (5) podržavanje socijalizacije djece (Johnson i sur., 2014).

U prvom području kompetentnim se roditeljima smatraju oni koji: a) postavljaju razumna očekivanja od djece temeljem njihove dobi i razvojne razine; usmjeravaju dječja ponašanja na pozitivne načine (npr. pozitivnim potkrepljenjima); te određuju granicu pri konzumiranju nasilnih i seksualnih sadržaja, psihoaktivnih tvari i medija uopće; b) mogu objasniti očekivanja te razloge postavljanja pravila i granica djeci jezikom koji je prilagođen dječjoj dobi; slušaju i uvažavaju dječja mišljenja i dozvoljavaju djeci da donose odluke sami za sebe; te pomažu djeci u pristupanju oblicima socijalne podrške; c) nadziru dječje aktivnosti kako ne bi došlo do po život opasnih ozljeda i štite ih od zlostavljanja od drugih; te štite djecu od nasilnih i seksualnih sadržaja u medijima; te d) na prikladan način djecu uče onome što je dobro i/ili loše; te potiču prihvaćanje posljedica za svoje postupke (Johnson i sur., 2014).

U drugom području kompetentnog roditelja čini: a) osiguravanje redovitosti obrazovanja djeteta; te poticanje i pomaganje u napretku školskog uspjeha; te b) osiguravanje prostora i pribora za učenje i pisanje domaće zadaće (Johnson i sur., 2014).

U trećem području kompetencije koje bi roditelji trebali posjedovati su: a) stvaranje kućnog okruženja u kojem se djeca mogu slobodno igrati i koje obitava učestalim pozitivnim interakcijama s drugima i članovima obitelji; b) dozvoljavanje djeci da izraze emocije i empatiziranje sa dječjim problemima; te pokušavanje izbjegavanja direktnog kritiziranja ili izazivanja krivnje kod djece; te c) osiguravanje topline i zainteresiranosti za djecu i ponašanja prema djeci koja kazuju da je dijete vrijedno; omogućavanje spontanog ne/verbalnog iskazivanja afektivnosti prema djeci; te izbjegavanje favoriziranja bilo kojeg djeteta (Johnson i sur., 2014).

U četvrtom području kompetentnog roditelja čini: a) osiguravanje adekvatne odjeće za djecu ovisno o klimi u kojoj se nalaze; b) osiguravanje financijskih sredstava za podmirenje obiteljskih financijskih obveza te za zadovoljavanje osnovnih dječjih potreba; c) osiguravanje izvora raznovrsne ishrane za dijete; d) osiguravanje osnovnih higijenskih potrepština te podučavanje djeteta o pravilnoj higijenskoj njezi; e) traženje adekvatne zdravstvene njege u slučaju dječjih ozljeda i/ili bolesti ili kad djetetov razvoj odstupa od uobičajenog za dob; te pružanje adekvatne svakodnevne njege mlađoj djeci; f) osiguravanje zaštite djece od ozljeda ili drugoga što bi moglo ugroziti djetetovu sigurnost; g) osiguravanje adekvatnih stambenih uvjeta u kojem dječje zdravlje neće biti dovedeno u pitanje; te h) osiguravanje okruženja u kojem će djeca dobiti preporučene sate sna ovisno o njihovoj dobi (Johnson i sur., 2014).

Na kraju, u petom području kompetentnog roditelja čini: a) osiguravanje i poticanje socijalnih kontakata sa prosocijalnim drugima; te b) podučavanje djece važnim ponašanjima i običajima obzirom na kulturu u kojoj se dijete nalazi te osiguravanje vlastite raspoloživosti za rješavanje dječjih problema u socijalnoj interakciji s drugima (Johnson i sur., 2014).

Naravno da jedan roditelj ne može posjedovati sve ove kompetencije niti može biti jednako uspješan u njihovoj implementaciji sa djecom. U tom kontekstu ovaj model je bolje promatrati kao orijentir na koji se roditelji mogu vratiti kad im zatrebaju smjernice i pomoć.

5. UČINKOVITI PROGRAMI NAMIJENJENI RODITELJIMA

Nakon definiranja i analiziranja determinanti i karakteristika roditeljstva, u ovom će poglavlju biti prikazani programi namijenjeni roditeljima. Pritom će posebna pozornost biti na onim programima koji imaju jasne i nedvosmislene dokaze učinkovitosti.

5.1. KARAKTERISTIKE UČINKOVITIH PROGRAMA

S namjerom da određeni program uspije u postizanju zacrtanih ishoda za vrlo veliku većinu sudionika, znanstvenici i praktičari nastoje definirati koje sve uvjete ili kriterije program mora zadovoljiti da bi bio smatran učinkovitim. Small i Huser (2014) u tom su kontekstu karakteristike učinkovitih programa podijelili u četiri kategorije: (1) dizajn i sadržaj programa; (2) relevantnost programa; (3) krajnji oblik i implementacija programa; te (4) evaluacija i osiguranje kvalitete programa.

5.1.1. DIZAJN I SADRŽAJ PROGRAMA

Kod dizajna i sadržaja programa naglašena je važnost jasnoće i prikladnosti za ciljanu populaciju kod postavljanja ciljeva programa, važnost postojanja jasne teorijske i empirijske pozadine te dobro osmišljenih aktivnosti koje povezuju teorijsku pozadinu te ishode programa. Učinkoviti programi u ovom kontekstu: (1) imaju jasno postavljene ciljeve; (2) utemeljeni su prema teoriji i rezultatima dosadašnjih istraživanja; (3) intenzitet i doziranje programa su dovoljni za postizanje željenih učinaka; (4) sveobuhvatni su; te (5) obuhvaćaju aktivne metode učenja (Small i Huser, 2014). U procesu stvaranja nekog programa ključno je znati za koga se program stvara te što će u najidealnijem slučaju biti njime postignuto ukoliko se uspješno provodi. Nakon definiranja navedenog dobiti će se jasnija slika o realnosti i dostiznosti zacrtanih ciljeva te stupnju njihove usklađenosti sa potrebama populacije za koju se program stvara (Kettner i sur., 2013). U

učinkovitim programima osoblje i financijeri su složni oko ciljeva koji se moraju ispuniti ukoliko se žele doći do željenih ishoda (Small i Huser, 2014). Nadalje, učinkoviti programi djeluju na rizične i zaštitne čimbenike koje su istraživanja otkrila kao relevantne za ostvarivanje predviđenih ishoda te imaju jasnu viziju o načinu ostvarivanja postavljenih ciljeva aktivnostima programa, a ta vizija vodi stvaranje i implementiranje programa. Također, kod učinkovitih programa sudionici su u dovoljnoj mjeri izloženi programu kako bi se ostvarili dugotrajni i pozitivni učinci (Small i Huser, 2014). Zatim, učinkoviti programi istodobno djeluju na više okruženja i procesa povezanih sa ostvarivanjem zacrtanih ishoda. Na kraju, učinkoviti programi koriste aktivne metode učenja gdje korisnici imaju mogućnost isprobati naučeno u raznim realnim i relevantnim situacijama (Small i Huser, 2014).

5.1.2. RELEVANTNOST PROGRAMA

Relevantnost programa obuhvaća usklađivanje programa sa ključnim karakteristikama populacije kojoj je namijenjen. Učinkoviti programi su: (1) razvojno prikladni; (2) usmjereni prema korisnicima koji su spremni na promjenu; te (3) društveno i kulturno relevantni (Small i Huser, 2014). Prilagođavanje programa specifičnom razvojnom razdoblju može imati veliki učinak na njegovu uspješnost. Programi orijentirani na trenutne razvojne probleme djece će vjerojatnije biti atraktivniji za roditelje te će oni biti motiviraniji za sudjelovanje u njima i aktivniji u samom provođenju. Zatim, učinkoviti programi su usmjereni prema korisnicima koji prolaze kroz određenu tranziciju (npr. razvod) ili onima kod kojih problem postaje očit (npr. mladi u sukobu sa zakonom) (Small i Huser, 2014). U tom pogledu potrebno je napraviti kvalitetnu procjenu spremnosti korisnika na promjenu kako bi se osiguralo da programom budu obuhvaćeni oni koji su zaista i spremni za promjenu koja se određenim programom nudi. Na kraju, prilagođavanje programa prevladavajućoj kulturi i tradiciji može poboljšati odaziv sudjelovanju te općenitu programsku učinkovitost (O'Connor i sur., 2007).

5.1.3. KRAJNI OBLIK I IMPLEMENTACIJA PROGRAMA

Oblik u kojem je program krajnje isporučen te način na koji je implementiran prva je stvar na koju ljudi pomisle kad čuju pojam učinkovitost programa. Učinkoviti programi: (1) potiču dobre odnose; te (2) isporučeni su od osoblja koje je utrenirano, kvalificirano i predano. Promjena ponašanja kao najčešći krajnji cilj programa najčešće se događa u okruženju u kojem se pojedinac osjeća sigurno i vjeruje drugima. Kako bi se takvo okruženje stvorilo potrebno je njegovati odnose povjerenja između korisnika i osoblja te čuvati i osigurati povjerljivost podataka prikupljenih od sudionika. Kako bi navedeno bilo postignuto potrebno je ulagati resurse u educiranje provoditelja programa o tome kako stvoriti odnos povjerenja sa korisnicima te kako pritom izbjeći osuđivanje korisnika. Konzistentnost i prisutnost osoblja tijekom cijelog trajanja programa također utječu na njegovu učinkovitost (Small i Huser, 2014).

5.1.4. EVALUACIJA I OSIGURANJE KVALITETE PROGRAMA

Naposljetku, evaluacija i osiguranje kvalitete programa jedne su od najvažnijih stavki razvoja i nadogradnje programa. Učinkoviti programi: (1) pravovremeno su evaluirani korištenjem znanstvenih metoda; te (2) adekvatno su dokumentirani i vjerno implementirani (Small i Huser, 2014). U ovom kontekstu učinkovitost programa se očituje kroz podvrgavanje programa znanstveno utemeljenim i rigoroznim metodama evaluacije kako bi se utvrdilo postiže li program ishode koje bi trebao postizati. Kako bi se zadovoljio uvjet učinkovitosti u ovom području, rezultati rigoroznih znanstvenih istraživanja učinkovitosti programa moraju pokazati da program dovodi do očekivanih ishoda (Small i Huser, 2014). Dobra dokumentiranost svih faza programa te njegove implementacije pospješuje mogućnost replikacije programa. U tom pogledu, što je manje vremena prošlo od testiranja programa do njegove implementacije to je veća vjerojatnost da će program dati željene rezultate. Osim navedenog važno je i pratiti koliko je implementacija vjerna originalnom programu kako bi se nedosljednosti u implementaciji ispravile. Na kraju, znanje osoblja koje program provodi o središnjim sastavnicama programa (sastavnicama o kojima ovisi učinkovitost programa; ukoliko su vjerno implementirane u praksi, osiguravaju

učinkovitost programa) također može imati veliki utjecaj na njegovu učinkovitost (Small i Huser, 2014).

5.2. PRINCIPI UČINKOVITIH PREVENTIVNIH I TRETMAANSKIH PROGRAMA

Osim navedenih općenitih karakteristika učinkovitih programa, postoje i određeni principi koji su karakteristični za preventivne i tretmanske programe. Tako NIDA (2004; prema Ferić, 2024) navodi 16 specifičnih principa: (1) programi bi trebali jačati zaštitne i smanjivati rizične čimbenike; (2) programskim sadržajem mora biti moguće djelovati i na pojedinačno problematično ponašanje te posebice na ponašanja koja se mogu javiti u kombinaciji jedno sa drugim; (3) programi moraju utjecati na promjenjive rizične i zaštitne čimbenike specifične za određenu zajednicu; (4) prilikom kreiranja programa moraju biti uzete u obzir karakteristike populacije za koju se program kreira (npr. dob, kultura i slično); (5) programi trebaju jačati obiteljsku povezanost, odnose i roditeljske vještine; (6) programi moraju djelovati tako da je pomoću njih moguće pravovremeno otkriti rizik za pojavu problema u ponašanju te da je moguće pravovremeno reagirati na takva ponašanja; (7) programi bi trebali obuhvaćati principe socijalno-emocionalnog učenja kako bi se djelovalo na rizične čimbenike; (8) programi su usmjereni na poticanje akademske i socijalne kompetencije kod korisnika; (9) programi bi trebali ciljati na opću populaciju u ključnim tranzicijskim razdobljima (npr. polazak u školu, ulazak u adolescenciju i slično); (10) programi kombiniraju dva ili više učinkovitih pristupa rada sa ciljanom populacijom; (11) programi prezentiraju jasne informacije ciljanoj populaciji u raznim okruženjima (npr. klubovi, škole i slično); (12) zajednice u kojima se program implementira zadržavaju ključne elemente originalne intervencije pri adaptaciji; (13) programi trebaju biti dio dugoročne strategije koja omogućuje njihovu reprodukciju kroz vrijeme; (14) pri kreiranju programa je potrebno detaljno isplanirati načine treninga osoblja za provođenje; (15) programi koriste interaktivne tehnike koje omogućuju aktivno učenje i usvajanje znanja; te (16) programi su isplativi (ostvaruju značajnu uštedu smanjivanjem troškova primjene drugih intervencija. Iako je NIDA ove principe koristila za područje ovisnosti, oni se mogu koristiti i za programe koji se bave ostalim problemima u ponašanju.

U sljedećim će poglavljima biti prikazani primjeri učinkovitih preventivnih i tretmanskih programa usmjerenih na jačanje roditeljskih kompetencija. Programi će biti prikazani prema ključnim obilježjima kako ih navodi Maurović (2010): teorijska osnova, cilj, korisnici, opis provedbe, evaluacija i troškovi.

Za pretragu programa korištena je online baza programa Blueprints te ostala relevantna literatura u ovom području. U bazi Blueprints pretraga je izvršena označavanjem kategorija Parent training te Family therapy u filteru Program specifics. Biti će prikazani neki od programa koji imaju certifikat model programa i oni koji su obećavajući. Za sve prikazane programe biti će navedeni dokazi učinkovitosti iz relevantne literature.

5.3. PREVENTIVNI PROGRAMI NAMIJENJENI RODITELJIMA

5.3.1. TRIPLE P PROGRAM¹

Triple P (Positive Parenting Program) program razvili su Matthew Sanders i suradnici. Može biti proveden kao univerzalni ili kao selektivni preventivni program.

Teorijska osnova

Program se zasniva na teoriji socijalnog učenja, raznim kognitivno-bihevioralnim i razvojnim teorijama te istraživanjima rizičnih faktora povezanih sa razvojem ponašajnih i emocionalnih problema djece i adolescenata.

Cilj/evi

Program je namijenjen kreiranju podržavajućih obiteljskih okruženja te preveniranju i tretiranju ponašajnih i emocionalnih problema kod djece i adolescenata. Navedeni se opći cilj ostvaruje kroz sljedeće specifične ciljeve: (1) omogućiti roditeljima korištenje principa roditeljstva koji su temeljeni na empirijskim dokazima; (2) potaknuti roditelje da traže pomoć kad im je potrebna; (3) uskladiti razinu potpore roditeljima sa potrebama koje oni iziskuju; (4) prenijeti roditeljima potrebne vještine kako bi se osjećali samopouzdana u rješavanju problema s kojima su se susreli

¹ Za opis programa su korišteni sljedeći izvori: <https://www.blueprintsprograms.org/programs/463999999/triple-p-system/> te <https://www.triplep.net/glo-en/find-out-about-triple-p/>

ili će se susresti; te (5) pružiti zajednicama principe preveniranja zlostavljanja djece, mentalnih bolesti i antisocijalnog ponašanja djece.

Korisnici

Program je namijenjen roditeljima djece svih dobnih uzrasta (od novorođenčeta do odrasle dobi djeteta).

Opis programa

Program je sveobuhvatan te može biti isporučen u osam modaliteta: (1) Triple P for baby (za roditelje novorođene djece); (2) Triple P (za roditelje djece u starosti od 6 do 12 godina); (3) Teen Triple P (za roditelje djece od 12 do 16 godina); (4) Stepping stones Triple P (specijalni program za roditelje djece s teškoćama); (5) Family transitions Triple P (specijalni program za roditelje u procesu separacije ili rastave od partnera); (6) Lifestyle Triple P (specijalni program za roditelje djece prekomjerne težine); (7) Indigenous Triple P (specijalni program za domorodačke roditelje); te (8) Fear-less Triple P (specijalni program namijenjen pomoći roditeljima u nošenju sa dječjom anksioznošću te jačanju roditeljske emocionalne otpornosti).

Svi modaliteti provode se u 1 do 10 susreta te se sadržaj prilagođava težini obiteljske disfunkcionalnosti i/ili dječjim ponašajnim i emocionalnim problemima. Sastoji se od pet razina: (1) Universal Triple P; (2) Selected Triple P; (3) Primary care Triple P; (4) Standard and group Triple P; te (5) Enhanced Triple P.

Universal Triple P obuhvaća korištenje medija za destigmatizaciju roditeljstva, omogućavanje dostupnosti učinkovitih roditeljskih strategija te poticanje traženja pomoći kod roditelja koji trebaju više intenzivne razine programa.

Selected Triple P je razina usmjerena normalizaciji roditeljskih intervencija. Može biti ostvarena u obliku kratkih konzultacija s roditeljima (pogodno za roditelje čija djeca iskazuju blage i relativno neuočljive ponašajne probleme) te roditeljskih seminara za veće grupe roditelja o relevantnim roditeljskim temama.

Primary care Triple P je kao i prethodna razina pogodna za roditelje djece koja pokazuju relativno neuočljive ponašajne probleme koji postoje zasebno od razine obiteljske disfunkcije.

Obuhvaća kratke konzultacije s roditeljima gdje roditelji aktivno koriste naučene vještine te savjete stručnjaka.

Standard and group Triple P bavi se roditeljima djece koja iskazuju uočljive probleme koji još nisu dijagnosticirani te roditeljima koji ne mogu adekvatno odgovoriti na dječje potrebe. Spektar vještina koje se uči roditelje je povećan u odnosu na prethodnu razinu te se naučene vještine mogu koristiti za veći obujam ponašanja.

Enhanced Triple P je opcionalna modifikacija prethodne razine te je pogodna za obitelji sa dodatnim rizičnim čimbenicima koji bi se trebali prorađivati daljnjim intervencijama. Područja rada uključuju partnersku komunikaciju, vještine nošenja sa stresom te dječjim promjenama raspoloženja i dodatne praktične susrete za poteškoće u odnosu roditelja i djeteta.

Ovisno o tome kakav ponašajni i emocionalni problem djeteta iskazuje te koliko se problem razvio, kao i roditeljsko nošenje s navedenim, prema obitelji će biti primjenjivana jedna ili više razina ovog programa.

Evaluacija

Prinz i suradnici (2009) proveli su evaluaciju učinkovitosti na području SAD-a. Promatran je utjecaj Triple P programa na sljedeće karakteristike zlostavljanja djece: potvrđeni slučajevi zlostavljanja djece, izdvajanja iz kućanstva te ozljede djece kao rezultat zlostavljanja koje iziskuju hospitalizaciju ili pomoć hitne pomoći. Rezultati su pokazali velike efekte za sve tri promatrane kategorije ($d = 1.09$ za potvrđene slučajeve; $d = 1.22$ za izdvajanja; te $d = 1.14$ za ozljede) te autori zaključuju kako program značajno utječe na smanjivanje zlostavljanja djece od roditelja. Zatim, meta analiza Sandersa i suradnika (2014) je pokazala kako program ima statistički značajan učinak na: proksimalne socio-emocionalno-ponašajne (SEB) ishode ($d = 0.473$); roditeljske prakse ($d = 0.578$); te roditeljsko zadovoljstvo i učinkovitost ($d = 0.519$). Statistički značajan mali do umjeren efekt je pronađen za distalne ishode roditeljske prilagodbe ($d = 0.340$) te za odnos između roditelja ($d = 0.225$).

5.3.2. INCREDIBLE YEARS PROGRAM²

² Za opis programa su korišteni sljedeći izvori: <https://www.blueprintsprograms.org/programs/29999999/incredible-years-parent/> te <https://www.incredibleyears.com/>

Program je razvila Carolyn Webster-Stratton. Može se provoditi na univerzalnoj, selektivnoj i indiciranoj preventivnoj razini.

Teorijska osnova

Program se zasniva na teoriji prisile Geralda Pattersona te teoriji privrženosti Johna Bowlbyja. Teorija prisile kaže da djeca odgovaraju na učestale i intenzivne kritike od roditelja pojačavanjem negativnih ponašanja prema roditeljima. Navedeno rezultira još većim kritiziranjem djece te se proces ponavlja. Teorija privrženosti kazuje da neodgovaranje na dječje potrebe dovodi do razvoja nesigurne privrženosti u odnosu roditelja i djeteta a što je povezano sa pojavom problema u ponašanju djece.

Ciljevi

Opći cilj je ojačati roditeljske kompetencije i potaknutu roditeljsku uključenost u život djeteta sa svrhom razvoja dječjih akademskih, socijalnih i emocionalnih vještina te smanjenja dječjih problema u ponašanju.

Korisnici

Program je namijenjen roditeljima do 12. godine djetetovog života.

Opis programa

Incredible years nije samo jedan program već platforma na kojoj se nalazi velik broj programa. Okosnicu sustava programa čine tri BASIC programa: Toddler Parenting program, Preschool Parenting program i School Age Parenting program.

Toddler Parenting program se primjenjuje za roditelje djece od 1 do 3 godine života. Provodi se u 13 ili 14 tjednih susreta u trajanju od 2 do 3 sata. Ciljevi ovog programa su naučiti roditelje kako da: (1) potaknu dječje osjećaje da su voljeni i sigurni; (2) potaknu dječji jezični, društveni i emocionalni napredak; (3) stvore sigurne i predvidljive rutine u kontekstu brige o djeci; (4) djecu nauče podnijeti separaciju od njih; te (5) koristiti pozitivna potkrepljenja za usmjeravanje dječjih

ponašanja. Sastoji se od 8 dijelova za koje postoje definirani specifični ciljevi³.

Preschool Parenting program je namijenjen roditeljima djece od 3 do 6 godina života. Provodi se u 14 do 20 tjednih susreta u trajanju od 2 do 3 sata. Ciljevi ovog programa su: (1) učvrstiti pozitivne interakcije i sigurnu privrženost u interakcijama roditelja i djeteta; (2) smanjiti učestalost roditeljskih grubih oblika discipliniranja; (3) njegovati roditeljsku sposobnost poticanja dječjeg socijalnog, emocionalnog i jezičnog razvoja; te (4) podučiti roditelje kako poboljšati dječju spremnost za osnovnoškolsko obrazovanje kroz surađivanje sa stručnjacima za obrazovanje. Sastoji se od 4 zasebna programa koja su podijeljena u dijelove i za koje su definirani specifični ciljevi⁴.

School Age Parenting program je namijenjen roditeljima djece od 6 do 12 godina života. Provodi se u 12 do 16 tjednih susreta u trajanju od 2 do 3 sata. Ciljevi ovog programa su naučiti roditelje kako da: (1) uspostave nadzor nad dječjim aktivnostima nakon dolaska iz škole; (2) postaviti pravila vezana uz TV, računalo i konzumiranje psihoaktivnih tvari; (3) potiču socijalno umrežavanje svoje djece; te (4) stvore partnerstva sa učiteljima u školi za poticanje dječjih akademskih, socijalnih i emocionalnih vještina. Sastoji se od 3 zasebna programa koja su podijeljena u dijelove i za koje su definirani specifični ciljevi⁵.

Evaluacija

Marcynyszyn i suradnici (2011) su istraživali učinak Incredible years sustava programa na ishode roditeljstva prije i nakon sudjelovanja roditelja u programu. Varijable korištene u istraživanju su dobivene iz instrumenata Parenting stress index-short form, Adult-adolescent parenting inventory-2 te Multidimensional scale of perceived social support. Od svih varijabli u istraživanju, statistički značajnim se pokazao utjecaj programa na: disfunkcionalne interakcije

³ Za detaljniji pregled vidjeti

[https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20Objectives/Parent%20programs/Toddler-Content-Objectives%20\(1\).pdf](https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20Objectives/Parent%20programs/Toddler-Content-Objectives%20(1).pdf)

⁴ Za detaljniji pregled vidjeti [https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20Objectives/Parent%20programs/Preschool-Content-Objectives%20\(2\).pdf](https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20Objectives/Parent%20programs/Preschool-Content-Objectives%20(2).pdf)

⁵ Za detaljniji pregled vidjeti [https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20Objectives/Parent%20programs/Schoolage-Content-Objectives%20\(1\).pdf](https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20Objectives/Parent%20programs/Schoolage-Content-Objectives%20(1).pdf)

roditelja i djeteta ($d = 0.51$), percepciju obiteljske podrške ($d = 0.29$) te percepciju ukupne podrške iz drugih izvora podrške ($d = 0.45$). Nadalje, Reid i suradnici (2007) su pronašli statistički značajan učinak programa na: povezanost roditelja i djeteta ($d = 0.42$) te na smanjenje internaliziranih problema u ponašanju kod djece ($d = 0.16$).

5.3.3. GUIDING GOOD CHOICES PROGRAM⁶

Guiding good choices program (prije poznat kao Preparing for drug free years program) program je kojeg je razvio David Hawkins. Riječ je o univerzalnom preventivnom programu.

Teorijska osnova

Zasniva se na modelu društvenog razvoja koji se temelji na teoriji društvene kontrole Trivisa Hirschija (kroz naglašavanje veza sa prosocijalnim drugima u svrhu zaštite od razvoja adolescentne zlouporabe droga te problema u ponašanju) te teoriji socijalnog učenja Alberta Bandure (kroz naglašavanje da prosocijalne veze ojačavaju: prilike za upuštanje u njih, trening vještina za prosocijalno uključivanje za djecu te korištenje oblika pozitivnog potkrepljenja za prosocijalnu uključenost a negativnog potkrepljenja za kršenje prosocijalnih normi).

Ciljevi

Programom se nastoje ojačati roditeljske vještine za: učinkovitu uspostavu odnosa sa djetetom i odgovora na dječja ponašanja; učenje djece adekvatnim načinima odupiranja vršnjačkom pritisku; te smanjenje problema u ponašanju i zlouporabe droga u adolescentskoj dobi.

Korisnici

Program je namijenjen roditeljima djece od 11 do 14 godina.

Opis programa

⁶ Za opis programa korišteni su sljedeći izvori: <https://www.blueprintsprograms.org/programs/39999999/guiding-good-choices/> te <https://www.communitiesthatcare.net/programs/ggc/>

Program se sastoji od šest lekcija/susreta (uvodna plus pet) te svaka lekcija obrađuje drugu temu i nastavlja se na prethodnu. Djeca se pridružuju roditeljima na susretu o vještinama odupiranja vršnjačkom pritisku, dok su ostali susreti isključivo za roditelje. Uvodna lekcija je online te njome roditelje se upoznaje sa programom i podučava o konceptu zajednica koje brinu. Ostale lekcije se odvijaju uživo. Prvom lekcijom roditelje se uči o prirodi i obujmu problema u ponašanju kod djece te ih se potiče da sami razmisle o načinima preveniranja problema u vlastitim obiteljima. Drugom ih se lekcijom uči postavljati jasne granice i očekivanja od dječjeg ponašanja. Trećom ih se lekcijom uči kako riješiti sukob u obitelji a da pritom ne ugroze postojeće veze u obitelji. Četvrta je lekcija u kojoj sudjeluju i roditelji i djeca, te roditelji usvajaju vještine potrebne za promoviranje dječjeg odupiranja vršnjačkom pritisku. Petom se lekcijom roditelje uči kako da ojačaju obiteljske veze i povećaju dječju uključenost u obitelji, kao i kako stvoriti i/ili se uključiti u mrežu podrške za roditelje.

Evaluacija

Spoth i suradnici (2009) pronašli su negativne povezanosti između programa i zlouporabe droga u adolescentskoj dobi: program je djelovao na smanjenje količine zlouporabe. Za zloupotrebu alkohola ta je povezanost bila $t = -1.97$; za probleme nastale zbog zloupotrebe alkohola $t = -1.64$; za zloupotrebu cigareta $t = -1.89$; za zloupotrebu nezakonitih droga $t = -1.98$; te za višestruki utjecaj navedenih varijabli $t = -2.05$. Nadalje, Mason i suradnici (2009) su pronašli da postoji medijacijski efekt sastavnica modela društvenog razvoja (prilike, uključenost, vještine, nagrade, povezanost i obiteljska struktura) i sudjelovanja u programu: za prilike, nagrade, povezanost i obiteljsku strukturu $t = -0.01$; za uključenost nema efekta; te za vještine $t = -0.05$.

5.3.4. NURSE-FAMILY PARTNERSHIP PROGRAM⁷

Nurse-family partnership (NFP) program je kojeg je razvio David Olds. Riječ je o selektivnom preventivnom programu.

Teorijska osnova

⁷ Za opis programa korišteni su sljedeći izvori: <https://www.blueprintsprograms.org/programs/35999999/nurse-family-partnership/> te <https://www.nursefamilypartnership.org/>

Zasniva se na: teoriji ekoloških sustava Uriea Bronfenbrenera, teoriji samoučinkovitosti Alberta Bandure te teoriji privrženosti Johna Bowlbyja. Postavke teorije ekoloških sustava korištene su u identificiranju koje će obitelji i kada sudjelovati u programu, te kako bi se fokus majki prebacio na evaluaciju i poboljšanje: materijalnog i socijalnog okruženja obitelji; uključenosti drugih članova obitelji, prijatelja i partnera majki; identifikacije obiteljskih stresora te potrebnih zdravstvenih i ljudskih resursa izvan obitelji; te povezanosti obitelji sa formalnim servisima u zajednici. Teorija samoučinkovitosti je korištena za pomoć majkama u postavljanju vlastitih manjih dostižnih ciljeva čije će dostizanje ojačati njihovo samopouzdanje u sposobnost vlastite promjene ponašanja, te promoviranju samoučinkovitosti u obavljanju roditeljske uloge kroz identificiranje obiteljskih snaga te učenje adekvatnih načina rješavanja problema. Teorija privrženosti je utjecala na strukturu programa kroz: naglašavanje važnosti razvoja empatičnog odnosa sa majkom; naglašavanje da se programom želi postići da majke budu svjesne kako načini odgoja njihovih roditelja imaju utjecaja na budući odgoj njihove djece; te promoviranje responzivnog i odgovornog pružanja skrbi u ranim godinama djetetovog života.

Ciljevi

Ciljevi programa su: (1) poboljšati ishode trudnoće kroz: podučavanje majki o sveobuhvatnoj prenatalnoj njezi djece; davanje savjeta za poboljšanje dječje prehrane; te podučavanju majki o štetnom utjecaju konzumiranja psihoaktivnih tvari tijekom trudnoće na djetetov razvoj; (2) poboljšati dječje zdravlje i razvoj kroz pomoć obiteljima da pruže odgovornu i kompetentnu njegu; te (3) poboljšanje ekonomsku samodostatnost kroz podršku roditeljima u planiranju budućnosti, nastavka obrazovanja, pronalaženja posla te budućih trudnoća.

Korisnici

Program je namijenjen majkama od rođenja djeteta pa do njegove/zine druge godine života. Namijenjen je budućim majkama sa rizičnom trudnoćom (rizikom da se dijete rodi prije okvirnog datuma poroda) te majkama kod kojih postoji rizik da novorođenče ima nisku porođajnu težinu. Fokus programa je na budućim majkama koje dolaze iz siromašnijih slojeva društva, neudanim te adolescentnim majkama. Program se provodi sa majkama koje nisu prethodno rađale: za buduću djecu tih majki se očekuje da im majka prenese naučeno tijekom programa.

Opis programa

„Posjetitelji“ (najčešće medicinske sestre) posjećuju obitelji jednom do dva puta mjesečno te roditelje uče: (1) pozitivnim ponašanjima orijentiranim na zdravlje djeteta; (2) odgovornoj i kompetentnoj brizi za dijete; te (3) važnosti osobnog razvoja (planiranju obitelji, obrazovna postignuća i participacija na tržištu rada).

Evaluacija

Olds (2019) je pokazao da djeca majki koje su prošle kroz program (u dobi od 2 godine) su: imali 23% manje susreta sa zdravstvenom skrbi zbog ozljeda (prosječno 0.43 za majke koje su prošle kroz program u odnosu na prosječno 0.56 za majke koje nisu prošle kroz program) te 78% manje dana su proveli u hospitalizaciji zbog ozljeda (prosječno 0.04 dana za majke koje su prošle kroz program u odnosu na prosječno 0.18 dana za majke koje nisu prošle kroz program). Za djecu tih majki u dobi od 12 godina pokazalo se: smanjenje vjerojatnosti korištenja cigareta, alkohola ili marihuane na mjesečnoj bazi (1.7% djece iz skupine majki koje su prošle kroz program je koristilo te supstance u odnosu na 5.1% djece iz skupine majki koje nisu prošle kroz program) te 28% manja vjerojatnost razvoja internaliziranih problema u ponašanju (22.1% za prvu nasuprot 30.9% za drugu skupinu). Kad se gledao učinak programa na majke koje su ga prošle, pokazalo se: smanjenje od 10% u troškovima na zdravlje žena raznim programima u promatranom razdoblju od 12 godina na završetka NFP-a (prosječno 143.000 \$ za prvu nasuprot 159.000 \$ za drugu skupinu); te porast vremenskog trajanja partnerskog odnosa sa trenutnim partnerom te samoprocjene učinkovitosti u korištenju naučenih vještina tijekom cijelog promatranog razdoblja. Nadalje, Mejdoubi i suradnici (2015) pokazali su kako Voorzorg (nizozemska inačica NFP-a) je rezultirao 42%-tnim statistički značajnim smanjenjem u CPS-ovom (Child protective services) izvještavanju o sumnji na zlostavljanje djece (hrvatski ekvivalent CPS-a je Hrvatski zavod za socijalni rad).

5.4. TRETMANSKI PROGRAMI NAMIJENJENI RODITELJIMA

5.4.1. PARENT-CHILD INTERACTION THERAPY PROGRAM⁸

Parent-child interaction therapy (PCIT) program je razvila Sheila Eyberg.

Teorijska osnova

Zasniva se na teoriji privrženosti Johna Bowlbyja te teoriji socijalnog učenja Alberta Bandure. Obje teorije je Diana Baumrind koristila u svojoj razvojnoj teoriji roditeljstva koja je također korištena kao teoretski temelj za ovaj program. Teorija privrženosti kazuje da roditeljska toplina i responzivnost na dječje potrebe predstavljaju temelj razvitka sigurne privrženosti u odnosu roditelja i djeteta. U kontekstu problema u ponašanju, neodgovaranje na dječje potrebe dovodi do razvoja nesigurne privrženosti u odnosu roditelja i djeteta te je navedeno povezano sa dječjom agresivnošću prema drugima, lošim odnosima s vršnjacima, rizikom zlostavljanja djece od roditelja te povećanjem stresa kod majki. Teorija socijalnog učenja kazuje da okolnosti u kojem se neko ponašanje ispoljava oblikuju nefunkcionalne interakcije roditelja i djece. Djeca delinkventna ponašanja u obitelji uče promatrajući slična roditeljska ponašanja. Kako bi se spriječilo daljnje eskaliranje negativnosti između roditelja i djeteta (uslijed dječjih delinkventnih ponašanja i neadekvatnih roditeljskih odgovora na isto) program naglašava kako je roditelje potrebno podučiti postavljanju jasnih granica između njih i djeteta te održavanju kontinuiranosti u discipliniranju djece. Ova se teorija koristi u bihevioralnim tehnikama koje se podučavaju u ovom programu. Tim se tehnikama roditelje uči kako da postave jasne granice djetetu te se naglašava autoritativni stil roditeljstva kao najoptimalniji.

Cilj/evi

Program je usmjeren na smanjenje dječjih problema u ponašanju te povećanje pozitivnih roditeljskih ponašanja kroz unapređivanje kvalitete odnosa roditelja i djeteta.

Korisnici

Program je namijenjen roditeljima djece od 2 do 7 godine života.

⁸ Za opis programa korišteni su sljedeći izvori: <https://www.blueprintsprograms.org/programs/145999999/parent-child-interaction-therapy/>, <https://www.pcit.org/> te <https://www.parentchildinteractiontherapy.com/>

Opis programa

Sastoji se od prosječno 12 susreta te se roditelje uči osam vještina za davanje smjernica djeci. Te su vještine: (1) davanje direktnih smjernica djeci (npr. „Vrijeme je za krenuti u školu, molim te obuci cipele“); (2) pozitivno ouobličavanje (npr. „Molim te hodaj pored mene“); (3) davanje smjernice jednu po jednu; (4) biti specifičan (npr. „Molim te da skloniš igračke sa stola“); (5) davanje razvojno prikladne smjernice (npr. „Molim te dodaj mi trokut“ umjesto „Molim te dodaj mi piramidu“ kod obraćanja mlađoj djeci“); (6) korištenje smirenog tona glasa; (7) objašnjenje smjernice (npr. „Molim te da odjeneš kaput jer je vani hladno“); te (8) davanje smjernice samo kada je to potrebno (npr. „Molim te da mi daš škare kako se ne bi porezao“). Na početku programa se sa roditeljima radi na shvaćanju važnosti unapređivanja odnosa sa djetetom te vještina discipliniranja djece. Navedeno se zatim uvježbava na daljnjim susretima. Specifično za ovaj program je to što obitelji na licu mjesta dobivaju upute stručnjaka. Roditelji u uhu nose slušalicu putem koje stručnjak (koji se nalazi u susjednoj sobi sa jednosmjernim ogledalom) roditelju daje uputu ovisno o specifičnoj situaciji igre roditelja i djeteta. Još je jedna specifičnost programa to što nije ograničen susretima (prosječno je 12 susreta zato što tad se pokazalo da roditelji najčešće ovladaju vještinama iz programa te dječje se ponašanje vrati u dobno prosječne okvire).

Evaluacija

Chaffin i suradnici (2011) u svojoj su studiji pokazali da ovaj program: smanjuje ponavljanje dječjeg zlostavljanja za 29% (kada se govori o kombinaciji samoinstruktivne motivacije za korištenje postupaka koji se mogu okarakterizirati kao zlostavljajući u odnosu roditelja i djeteta), za 47% (kada je izvor zlostavljanja bio samo odnos roditelja i djeteta); te za 34% (kada je izvor bio samo motivacija za korištenje postupaka koje pripadaju u kategoriju zlostavljanja). Proveden je pretest i posttest. Nadalje, Matos i suradnici (2009) su pokazali kako program utječe na smanjenje hiperaktivnosti ($d = 1.85$), agresivnosti ($d = 1.37$), intenzivnosti dječjih problema u ponašanju ($d = 1.49$) te učestalosti problema u ponašanju ($d = 2.04$).

5.4.2. PARENT MANAGEMENT TRAINING PROGRAM⁹

Program je razvila Anna Snider. Može biti isporučen individualno ili grupno.

Teorijska osnova

Program se zasniva na socijalno-interakcijskom učenju (*social interaction learning*). Navedeni pristup kombinira postavke teorije socijalne interakcije, socijalnog učenja te bihevioralnih teorija. Pristup se zasniva na dva mehanizma: kažnjavanju djeteta za delinkventna ponašanja te utjecaju okolnosti iz drugih socijalnih okruženja (prvenstveno vršnjaka roditelja) na roditeljska ponašanja. Model koji je predložen u okviru ovog pristupa ima tri faze. U prvoj fazi stresori (npr. diskriminacija, traume i slično) iz različitih životnih područja negativno djeluju na roditeljska ponašanja prema djeci, povećavajući rizik kažnjavanja djece te povećavajući vjerojatnost opozicijskih ponašanja djece. U drugoj fazi navedena ponašanja u obitelji prerastu u obrazac koji dijete ponavlja u drugim životnim područjima (u školi, sa vršnjacima i slično). Delinkventna ponašanja koje dijete iskazuje u ovoj fazi su većinom lako prepoznatljiva te se dijete povezuje sa drugim vršnjacima sličnog ponašanja kako bi zadovoljilo potrebu za pripadanjem. Na kraju, u trećoj fazi dijete usvaja obrasce delinkventnog ponašanja koje je teže prepoznati te postoji vrlo velika vjerojatnost pojave kriminalnog ponašanja u adolescenciji. Na svako daljnje delinkventno ponašanje utječu negativni obrasci roditeljskog odgovora na takva ponašanja.

Ciljevi

Ciljevi programa su: (1) povećati prisutnost pozitivnih roditeljskih ponašanja; (2) smanjiti roditeljska ponašanja kojima roditelji prisiljavaju djecu na nešto; (3) smanjenje inter i eksternaliziranih problema u ponašanju djece; (4) smanjenje zlouporabe psihoaktivnih tvari u adolescenciji; (5) smanjenje brojnosti izdvajanja djece iz vlastitog doma; (6) smanjenje povezivanja sa delinkventnim vršnjacima; (7) povećanje akademske uspješnosti u adolescenciji; te (8) povećanje socijalne kompetentnosti i odnosa sa prosocijalnim vršnjacima u adolescenciji.

Korisnici

⁹ Za opis programa korišteni su izvori: <https://www.blueprintsprograms.org/programs/198999999/generationpmto/> te <https://www.cebc4cw.org/program/the-oregon-model-parent-management-training-pmto-2/>

Program je namijenjen roditeljima djece od 2 do 18 godine koja pokazuju probleme u ponašanju.

Opis programa

Program se u grupnom modalitetu provode u 6 do 14 susreta, a u individualnom modalitetu u prosjeku u 25 susreta. U oba modaliteta susreti se organiziraju jednom tjedno svaka dva tjedna kako bi se roditeljima omogućilo dovoljno vremena za vježbanje naučenog. Sadržaj programa se dijeli na osnovne i druge komplementarne sastavnice. Osnovne sastavnice kojima se roditelje uči su: (1) korištenje vlastitih postojećih resursa (uključuje korištenje pozitivnog potkrepljenja za npr. postavljanje realnih ciljeva za djecu, korištenje poticaja za djecu i slično); (2) postavljanje granica (uključuje postavljanje prikladnih pravila i sankcija za kršenje tih pravila); (3) supervizija djece (uključuje npr. da roditelji znaju gdje su djeca, da poznaju s kim se djeca druže i slično); (4) rješavanje problema (uključuje npr. vještine rješavanja nesuglasica u obitelji, postavljanje pravila u obitelji i slično); te (5) pozitivna uključenost u život djeteta (provođenje vremena s djecom i planiranje aktivnosti sa njima). Komplementarne sastavnice su: (1) prepoznavanje i reguliranje emocija; (2) poboljšavanje komunikacije u obitelji; (3) davanje prikladnih smjernica djeci; te (4) analiza dječjeg ponašanja.

Evaluacija

Hagen i suradnici (2011) su pokazali sljedeće rezultate o utjecaju programa na osnovne sastavnice programa: $d = 0.17$ za korištenje vlastitih roditeljskih resursa; $d = 0.15$ za postavljanje granica; $d = 0.08$ za rješavanje problema; $d = 0.01$ za superviziju te $d = 0.05$ za pozitivnu uključenost u život djeteta. Program je pozitivno utjecao na sve navedene varijable. Zatim, Akin i suradnici (2019) su istraživali utjecaj programa na socijalno-emocionalno funkcioniranje te na probleme u ponašanju kod djece te dječje prosocijalne vještine. Utjecaj na socijalno-emocionalno funkcioniranje je istraženo CAFAS instrumentom a na probleme u ponašanju i dječje prosocijalne vještine SSIS instrumentom. Ispitanike su podijelili u eksperimentalnu i kontrolnu grupu i varijable mjerili odmah nakon završetka programa i 6 mjeseci nakon. Rezultati su pokazali kako program ima učinak od $d = 0.31$ na ukupno socijalno-emocionalno funkcioniranje djece. Djeca koja su bila u eksperimentalnoj grupi su unaprijedila socijalno-emocionalno funkcioniranje 6 mjeseci nakon završetka programa. Nadalje, učinak od $d = 0.09$ je utvrđen za utjecaj programa na probleme u ponašanju kod djece. Kod djece koja su sudjelovala u programu zabilježeno je manje problema u ponašanju 6 mjeseci nakon završetka programa. Na kraju,

zabilježen je učinak programa od $d = 0.09$ na dječje prosocijalne vještine. Djeca iz eksperimentalne grupe su pokazivala više prosocijalnih vještina 6 mjeseci nakon završetka programa.

S ciljem lakšeg praćenja programa, biti će usporedno prikazani učinkoviti preventivni i tretmanski programi za roditelje, prema ključnim obilježjima kako ih je navela Maurović (2010). Prikaz je vidljiv u tablici 1. na stranicama 55 i 56.

Tablica 1.: Usporedni prikaz učinkovitih programa prema ključnim obilježjima

PREVENTIVNI PROGRAMI				
PROGRAMI	Triple P	Incredible Years	Guiding Good Choices	Nurse Family Partnership
TEORIJSKA OSNOVA	Teorija socijalnog učenja Kognitivno-bihevioralne i razvojne teorije	Teorija prisile Teorija privrženosti	Teorija društvene kontrole Teorija socijalnog učenja	Teorija ekoloških sustava Teorija samoučinkovitosti Teorija privrženosti
CILJEVI	Unaprijediti roditeljske kompetencije, preveniranje/smanji probleme u ponašanju djece i mladih te kreiranje podržavajućih obiteljskih okruženja			
KORISNICI	Roditelji djece od 0 do 18 godina	Roditelji djece do 12 godina	Roditelji djece od 11 do 14 godina	Majke od rođenja do druge godine djetetova života
TRAJANJE	Razlikovanje po razinama (prosječno 10 susreta)	Razlikovanje po BASIC programima: Toddler 13 do 14; Preschool 14 do 20; te School Age 12 do 16 susreta	6 susreta	Do druge godine djetetova života
STRUKTURA PROVEDBE	5 jasno podijeljenih razina: Universal, Selected, Primary care, Standard and group te Enhanced 8 modaliteta (vidi opis programa) Modalitet/i i razina/e se prema obiteljima primjenjuju ovisno o potrebama	3 BASIC programa: Toddler, Preschool i School age Za detaljniju strukturu provedbe vidjeti linkove u opisu svakog BASIC programa Susreti jednom tjedno po 3 sata	6 lekcija (vidi opis programa Susreti jednom tjedno po 2 sata	Nema jasno definirane strukture provedbe (na ciljevima programa se radi sve do djetetove druge godine života Susreti svaka 2 tjedna po 60 do 90 minuta
EVALUACIJA	Prinz i suradnici (2009) Sanders i suradnici (2014)	Marcynyszyn i suradnici (2011) Reid i suradnici (2007)	Spoth i suradnici (2009) Mason i suradnici (2009)	Olds (2019) Mejdoubi i suradnici (2015)

Tablica 1. (nastavak)

TRETMA NSKI PROGRAMI		
PROGRAMI	Parent-Child Interaction Therapy	Parent Management Training
TEORIJSKA OSNOVA	Teorija privrženosti Teorija socijalnog učenja Razvojna teorija roditeljstva	Model socijalno-interakcijskog učenja: Teorija socijalne interakcije + Teorija socijalnog učenja + Bihevioralne teorije
CILJEVI	Smanjenje dječjih problema u ponašanju, povećanje pozitivnih roditeljskih ponašanja te unapređivanje roditeljskih vještina i kompetencija	
KORISNICI	Roditelji djece od 2 do 7 godina života	Roditelji djece od 2 do 18 godina života
TRAJANJE	Ne postoji ograničenost obzirom na susrete (program traje onoliko koliko se za obitelj pokaže potreba) Prosječno 12 susreta (najviše obitelji u 12 susreta usvoje sve potrebne vještine iz programa)	Grupni modalitet: 6 do 14 susreta Individualni modalitet: prosječno 25 susreta
STRUKTURA PROVEDBE	8 lekcija, 1 vještina po lekciji (vidi opis programa)	Susreti se održavaju jednom tjedno svaka dva tjedna Sadržaj programa: osnovne i komplementarne komponente roditeljstva Osnovne komponente: (1) korištenje postojećih roditeljskih resursa; (2) postavljanje granica; (3) supervizija djece; (4) rješavanje problema; te (5) pozitivna uključenost u život djeteta (za detaljnije vidjeti opis programa) Komplementarne komponente: (1) prepoznavanje i reguliranje dječjih emocija; (2) poboljšanje komunikacije u obitelji; (3) davanje prikladnih smjernica djeci; te (4) analiza dječjeg ponašanja
EVALUACIJA	Chaffin i suradnici (2011) Matos i suradnici (2009)	Hagen i suradnici (2011) Akin i suradnici (2019)

Opisani programi dijele neke zajedničke karakteristike. Prvo, radi se o programima koji imaju sličnu teorijsku osnovu. Teorija socijalnog učenja, teorija privrženosti te razvojne teorije spominju se kao teorijska osnova nekoliko programa. Zatim, ciljevi opisanih programa su vrlo slični. Većina programa se usmjerava na unapređenje roditeljskih kompetencija i vještina te preveniranje i/ili smanjivanje dječjih problema u ponašanju putem unapređenja roditeljskih kompetencija i vještina. Nadalje, programi su vrlo strukturirani. Postoji jasno definiran broj susreta, vremensko trajanje tih susreta te detaljno opisan sadržaj programa. Na kraju, rezultati

evaluacijskih istraživanja konzistentno potvrđuju da su prikazani programi učinkoviti u preveniranju i/ili tretmanu problema u ponašanju kod djece i mladih.

Ono po čemu se programi razlikuju su korisnici kojima su namijenjeni, trajanje te struktura provedbe. Jedino su Triple P te Incredible Years programi prigodni za korištenje u radu s djecom različitih dobnih raspona (Incredible Years obuhvaća roditelje djece do 12 godina djetetovog života dok Triple P obuhvaća roditelje djece od rođenja do njihove punoljetnosti). Ostali se programi usmjeravaju na manje dobne raspone djece. Što se tiče trajanja, iako postoji definiran broj susreta te vrijeme provođenja tih susreta, prikazani programi se razlikuju obzirom na broj i vremensko trajanje susreta s korisnicima. Jedini program za kojeg ne postoji definiran broj susreta je Nurse Family Partnership. Na postizanju ciljeva tog programa radi se kontinuirano do djetetove druge godine života. Naposljetku, programi se vrlo razlikuju po strukturi provedbe. Sadržaj te trajanje provedbe variraju od programa do programa (od 6 susreta predviđenih Guiding Good Choices programom pa do 25 susreta predviđenih individualnim modalitetom Parent Management Trainig programom). Također u kontekstu strukture provedbe, za neke programe postoje jasno definirane razine i modaliteti provedbe ovisno o potrebama korisnika. To su prvenstveno Triple P te Incredible Years program, obzirom kako oni mogu obuhvatiti djecu različitih dobnih uzrasta. Osnovni oblik Incredible Years programa obuhvaćaju 3 BASIC programa, dok se Triple P program može primjenjivati na 5 razina te u obliku 8 modaliteta (specifičnosti strukture provedbe su opisane u prikazima programa).

Povezujući prikaze preventivnih i tretmanskih programa sa teorijskim dijelom ovog diplomskog rada, može se zaključiti kako postoji povezanost tih programa sa modelima prikazanim u ovom diplomskom radu. Kroz dijelove prikaza programa u kojima je opisana sama provedba vidljivo je kako je sadržaj tih programa orijentiran na jačanje roditeljskih kompetencija i vještina iz svih karakteristika roditeljstva kako ih je prikazao Stan Houston (Houston, 2014) i iz drugih karakteristika roditeljstva navedenih u ovom diplomskom radu. Neki su programi više usmjereni na opsežniji rad sa roditeljima na jačanju njihovih kompetencija i vještina u određenim karakteristikama, no općenito se može reći da je zastupljenost karakteristika roditeljstva iz Houstonovog (2014) modela i drugih karakteristika roditeljstva više nego zadovoljavajuća. Osim sa Houstonovim (2014) modelom, postoji povezanost prikazanih programa i sa procesnim modelom determinanti roditeljstva Jaya Belskyja (Belsky, 1984) te nadograđenom verzijom tog

modela koju su predstavili Taraban i Shaw (2018). Ta se povezanost očituje prvenstveno u dijelu sadržaja programa koji se odnosi na procjenu roditelja uključenih u program. U toj fazi programa, osim što se procjenjuju roditeljske vještine i kompetencije, prikupljaju se i važne informacije o svemu što je na roditelje utjecalo i još utječe. Podaci koji se na taj način prikupljaju mogu se grupirati u nadređene kategorije koje vrlo slično odgovaraju pojmovima iz Belskyjevog (1984) modela te nadograđene verzije tog modela koju su predstavili Taraban i Shaw (2018).

6. ZAKLJUČAK

Glavna ideja za pisanje ovog diplomskog rada bila je sveobuhvatno približiti priličnu kompleksnost samog koncepta roditeljstva i raznih utjecaja koji djeluju na njegovo oblikovanje, te navesti pozitivne primjere učinkovitih programa namijenjenih pomoći i podršci roditeljima u ispunjavanju roditeljske uloge. Drugim riječima, ono što se ovim diplomskim radom htjelo postići je dati sveobuhvatan uvid u sam koncept roditeljstva (kako se definira, što ga čini, što sve utječe na njega te kakvi su to kompetentni roditelji) te prikazati programe koji su se pokazali učinkovitima u pogledu jačanja i osnaživanja roditeljskih kapaciteta i kompetencija za ispunjavanje roditeljske uloge.

Roditelj se ne rađa već se roditeljem postaje. Nijedan čovjek po rođenju nije predodređen biti roditeljem niti je odmah po rođenju na to spreman. Roditeljstvo je proces u kojem roditelji konstantno moraju usavršavati i unapređivati svoje roditeljske vještine i kompetencije kako bi osigurali da njihova djeca izrastu u odgovorne i zrele osobe, sposobne snaći se u današnjem društvu i izgraditi vlastiti život. Ne kreću svi ljudi sa jednakih početnih pozicija. Neki prije postanka roditeljem imaju određene kompetencije i/ili demonstriraju određena ponašanja na temelju čega će drugi reći: „On/ona će biti baš dobar roditelj“, dok drugi isto tek moraju usvojiti. Isto tako, neki roditelji su svjesniji vlastitih nedostataka u pogledu roditeljskih znanja i vještina te će biti skloniji tražiti pomoć u tim područjima, dok će neki drugi roditelji odbacivati bilo kakvu mogućnost vlastite manjkavosti u pogledu roditeljskih vještina i znanja te će biti skloniji prebacivati odgovornost za manjkavosti u odgoju vlastite djece na druge osobe i/ili sustave. Za takve su roditelje posebno važni učinkoviti programi osnaživanja roditeljskih vještina, znanja te kapaciteta za ispunjavanje roditeljske uloge te je u tom kontekstu važno raditi na podizanju

spremnosti za sudjelovanje te „otvaranju očiju“ da trenutna odgojna situacija ne rezultira željenim uspjesima.

Navedeni programi svoju učinkovitost konstantno potvrđuju pozitivnim povratnim informacijama korisnika te rezultatima znanstvenih istraživanja. Zahvaljujući navedenom, ti i slični programi su prepoznati i prošireni u svijetu te su neizostavan dio rješenja u suočavanju sa problemima u ponašanju. Međutim, obzirom kako implementacija takvih programa zahtijeva značajnija financijska sredstva kako bi mogli biti adekvatno isporučeni populaciji kojoj su namijenjeni, neugodna je realnost da države slabijeg ekonomskog stanja nisu u mogućnosti provoditi takve programe.

U skupinu država u kojoj nije zaživjela implementacija takvih programa pripada, nažalost, i Hrvatska. No, za razliku od država koje nisu u mogućnosti financijski podržati implementaciju takvih programa, čini se da se to i ne može smatrati glavnim razlogom nedostatka takvih programa u Hrvatskoj. Hrvatska, kao članica Europske Unije, ima pristup financijskim sredstvima iz fondova Europske Unije (Europski socijalni fond i slično) putem kojih se mogu sufinancirati provođenja takvih programa. Problem će se u Hrvatskoj prije pronaći u nedostatku koordinirane mreže podrške roditeljima koja bi pružala usluge koje će zadovoljavati njihove potrebe, kao i u ekonomskoj nejednačenosti područja Hrvatske.

Prevenција i tretman problema u ponašanju kod djece i mladih pripada pod djelokrug raznih sustava (socijalne skrbi, odgoja i obrazovanja i slično) te svatko u okviru sustava u kojem je zaposlen bi trebao težiti maksimalno iskoristiti resurse koji mu stoje na raspolaganju kako bi učinio najviše u svojoj moći po pitanju prevencije i tretmana problema u ponašanju kod djece i mladih. Međutim, problem nastaje kad korisnik prelazi iz sustava u sustav i/ili između dijelova sustava. U tom pogledu može se reći da većinski nedostaje komunikacije između više sustava i/ili dijelova jednog sustava. Na primjer, kad dijete s problemima u ponašanju prelazi iz osnovne u srednju školu generalno se može reći da nedostaje komunikacije između stručnih službi škola o tijeku i postignutom u radu sa tim djetetom. Navedeno vrlo često rezultira ponavljanjem sadržaja koje je dijete već čulo i usvojilo te neusmjeravanje na prioritarnije dječje potrebe uslijed navedenog. Komunikacija između sustava postoji, ali je ona svedena na informacijama oskudna izvješća iz kojih se ne može mnogo saznati o detaljima i ishodima intervencije sa korisnicima. Ono što u Hrvatskoj nedostaje, a što bi moglo riješiti ovaj problem, je baza podataka o djeci i

mladima s problemima u ponašanju koja bi bila uzdignuta na nacionalnu razinu. To bi značilo da bi svaka ustanova, organizacija, udruga i slično koja se bavi problemima u ponašanju kod djece i mladih imala pristup toj bazi podataka te bi se tako osiguralo da stručni suradnici koji trenutno rade sa određenim djetetom imaju pristup detaljnim podacima o prijašnjim intervencijama u kojima je određeno dijete bilo uključeno kao i bilješkama samih provoditelja tih intervencija. Obzirom kako se tijekom rada s korisnicima saznaje i rukuje sa povjerljivim informacijama, potrebno je poduzeti sve korake kako bi se zaštita i povjerljivost podataka o korisniku očuvala. U tom smislu potrebno je korisnicima te zakonskim skrbnicima (u slučaju kada korisnici nisu napunili 18 godina i/ili kada nisu, zbog određenih poteškoća, u stanju shvatiti odredbe o zaštiti i povjerljivosti podataka) detaljno objasniti kako će i u koje svrhe tim podacima biti rukovano te pribaviti potrebne dozvole za upravljanje povjerljivim podacima. Također, potrebno je pribaviti suglasnosti od navedenih osoba da se ti podaci mogu koristiti u svrhu stvaranja nacionalne baze podataka. Kako bi se osiguralo pridržavanje etičke i zakonske obaveze zaštite povjerljivih podataka, potrebno je stvoriti neovisno stručnjačko tijelo koje bi postupalo u slučaju kršenja tih odredbi te dosljedno izricalo odgovarajuće sankcije za stručnjake koji su prekršili navedene odredbe. Zasada takve baze postoje samo za određene sustave (npr. socijalna skrb) te pristup informacijama imaju samo stručnjaci zaposleni u istom sustavu. Sučelja navedenih baza pojedinih sustava mogu poslužiti kao predložak za nacionalnu bazu podataka.

Što se pak ekonomske neujednačenosti područja tiče, to se prvenstveno očituje u neujednačenosti područja obzirom na mogućnosti izdvajanja sredstava za prevenciju i tretman problema u ponašanju kod djece i mladih. Nove inicijative u pogledu problema u ponašanju kod djece i mladih većinski dolaze od neprofitnih organizacija. Te su organizacije ovisne o financiranju iz lokalnih i regionalnih samouprava te, obzirom na dodijeljena sredstva iz tih izvora, mogu realizirati svoje projekte. U područjima slabije ekonomske moći problemi u ponašanju nisu visoko na listi prioriteta te su izdvajanja za navedeno smanjena, stoga organizacije koje stvaraju nove inicijative nisu u mogućnosti realizirati svoje sveobuhvatnije projekte namijenjene populacijama kojima ti projekti trebaju. Ono što se može smatrati pozitivnom posljedicom navedenog su inicijative usmjerene stvaranju mobilnih timova stručnjaka koji bi pružali usluge prevencije i tretmana problema u ponašanju na područjima na kojima isto ne postoji.

Što se lekcija za hrvatski kontekst koje možemo naučiti iz prikazanih programa, programi nude mnoštvo mogućnosti implementacije njihovih dijelova u postojeće usluge koje postoje i koje su pružane. Kako bi se stiglo do tog koraka, potrebno je analizirati postojeće zakonske mogućnosti koje propisuju takve usluge. Obzirom na to kako sustav socijalne skrbi predstavlja temeljni okvir unutar kojeg se pruža podrška obiteljima i, specifičnije, roditeljima, prvenstveno je potrebno analizirati Zakon o socijalnoj skrbi. Prema najnovijoj verziji ovog Zakona, prema obiteljima i/ili roditeljima moguće je poduzeti 15 socijalnih usluga (prema članku 71. Zakona o socijalnoj skrbi). U poboljšanju kvalitete sadržaja i provedbe tih usluga zasigurno mogu biti od pomoći prikazani učinkoviti programi usmjereni jačanju roditeljskih kompetencija. Na primjer, dio Parent Management Training programa koji se odnosi na vještine vezane za rješavanje problema u obitelji te poboljšavanje komunikacije između članova obitelji mogao bi se iskoristiti za poboljšanje provedbe obiteljske medijacije. Nadalje, način na koji se podučavaju vještine iz Parent-Child Interaction Therapy programa može iskoristiti za poboljšanje provedbe psihosocijalne podrške za roditelje. Ovo su samo neki od primjera kako sastavnice prikazanih programa mogu poboljšati provedbu usluga iz samo jednog sustava, te se isti prethodno opisani proces može ponoviti i u drugim sustavima. Na taj način (konstantnim propitivanjem trenutnog stanja i traženja mogućnosti unapređenja sustava) značajno se povećava vjerojatnost izgradnje sveobuhvatnog sustava koji će moći brinuti o svima kojima je pomoć potrebna u bilo kojem obliku i obujmu.

Sažimajući sve dosad navedeno, krivo bi bilo zaključiti kako pomoci nabolje ne postoje. Istraživanja, projekti i inicijative stručnjaka prvenstveno pomagačkih zanimanja (socijalne pedagogije, psihologije, pedagogije i slično) pokazala su da se može i mora bolje djelovati u prevenciji i tretmanu problema u ponašanju te da je to zadaća društva u cjelini. Dakle temelji suočavanja sa problemima u ponašanju djece i mladih su postavljeni te je na njima potrebno dalje izgrađivati učinkovitiji i sveobuhvatniji sustav preveniranja i tretmana problema u ponašanju.

7. LITERATURA

1. Akin, B.A., Lang, K., McDonald, T.P., Yan, Y. i Little, T. (2019). Randomized trial of PMTO in foster care: six-month child well-being outcomes. *Research on Social Work Practice*, 29(2), 206-222. <https://doi.org/10.1177/1049731516669822>
2. Atzaba-Poria, N. i Pike, A. (2008). Correlates of parenting for mothers and fathers from English and Indian backgrounds. *Parenting*, 8(1), 17–40. <https://doi.org/10.1080/15295190701665698>
3. Barber, B. K., Olsen, J.E. i Shagle, S.C. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65(4), 1120. <https://doi.org/10.2307/1131309>
4. Bask, M. (2014). Externalising and internalising problem behaviour among Swedish adolescent boys and girls. *International Journal of Social Welfare*, 24(2), 182–192. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12106>
5. Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95. <https://doi.org/10.1177/0272431691111004>
6. Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83. <https://doi.org/10.2307/1129836>
7. Belsky, J. i Vondra, J. (1989). Lessons from child abuse: The determinants of parenting. U D. Cicchetti i V. Carlson (ur.). *Child maltreatment: Theory & research on the causes and consequences of child abuse and neglect*. Cambridge, Mass: Cambridge University Press.
8. Belsky, J. i Jaffee, S. R. (2015). The multiple determinants of parenting. *Developmental Psychopathology*, 3(2), 38–85. <https://doi.org/10.1002/9780470939406.ch2>
9. Bianchi, S. M. (2000). Maternal employment and time with children: dramatic change or surprising continuity? *Demography*, 37(4), 401. <https://doi.org/10.2307/2648068>
10. Bird, G. W., Peterson, R. i Miller, S.H. (2002). Factors associated with distress among support-seeking adoptive parents. *Family Relations*, 51(3), 215–220. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2002.00215.x>
11. Bornstein, M.H. (2002). *Handbook of parenting, Volume 1: Children and parenting*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

12. Bornstein, M. H., Hahn, C.-S. i Haynes, O.M. (2011). Maternal personality, parenting cognitions, and parenting practices. *Developmental Psychology*, 47(3), 658–675. <https://doi.org/10.1037/a0023181>
13. Bornstein, M.H. (2016). Determinants of parenting. U D. Cicchetti. *Developmental psychopathology, 3rd edition*. John Wiley and sons, Inc.
14. Bornstein, M. H. (2019). *Handbook of Parenting: Volume 3: Being and Becoming a Parent, Third Edition*. Routledge.
15. Cassidy, J. (2008). The nature of the child’s ties. U J. Cassidy i P. R. Shaver (ur.). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications, 2nd edition*. New York, NY: Guilford Press.
16. Chaffin, M., Fundreburk, B., Bard, D., Valle, L.A. i Gurwitch, R. (2011). A combined motivation and parent–child interaction therapy package reduces child welfare recidivism in a randomized dismantling field trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 79(1), 84–95. <https://doi.org/10.1037/a0021227>
17. Ciciolla, L., Crnic, K.A. i West, S.G. (2012). Determinants of change in maternal sensitivity: contributions of context, temperament and developmental risk. *Parenting*, 13(3), 178–195. <https://doi.org/10.1080/15295192.2013.756354>
18. Combs-Orme, T. i Cain, D. S. (2008). Predictors of mothers’ use of spanking with their infants. *Child Abuse & Neglect*, 32(6), 649–657. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.08.006>
19. Cooke, J. E., Deneault, A., Devereux, C., Eirich, R., Fearon, R.M.P. i Madigan, S. (2022). Parental sensitivity and child behavioral problems: A meta-analytic review. *Child Development*, 93(5), 1231–1248. <https://doi.org/10.1111/cdev.13764>
20. Crouter, A.C., Bumpus, M.F., Head, M.R. i McHale, S.M. (2001). Implications of overwork and overload for the quality of men's family partnerships. *Journal of Marriage and Family*, 63, 404-416.
21. Crouter, A. C. i McHale, S. M. (2005). The long arm of the job revisited: parenting in dual-earner families. U T. Luster i L. Okagaki (ur.). *Parenting: An ecological perspective, 2nd edition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
22. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija Za Socijalnu Politiku*, 10(1), 45–68. <https://doi.org/10.3935/rsp.v10i1.139>

23. Dabkowska, M., Araszewicz, A., Dabkowska, A. i Wilkosc, M. (2011). Separation anxiety in children and adolescents. U S. Selek (ur.). *Different views of anxiety disorders*. Intech.
24. Daddis, C. i Smetana, J. (2005). Middle-class African American families' expectations for adolescents' behavioural autonomy. *International Journal of Behavioral Development*, 29(5), 371–381. <https://doi.org/10.1080/01650250500167053>
25. Delija, N. (2024). *Bihevioralne ovisnosti kod adolescenata - socijalnopedagoška perspektiva* [Diplomski rad].
26. Dix, T. (1991). The affective organization of parenting: adaptive and maladaptive processes. *Psychological Bulletin*, 110(1), 3–25. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.110.1.3>
27. Easterbrooks, M. A., Bureau, J.-F. i Lyons-Ruth, K. (2012). Developmental correlates and predictors of emotional availability in mother–child interaction: a longitudinal study from infancy to middle childhood. *Development and Psychopathology*, 24(1), 65–78. <https://doi.org/10.1017/s0954579411000666>
28. Elek, S. M., Hudson, D.B. i Bouffard, C. (2003). Marital and parenting satisfaction and infant care self-efficacy during the transition to parenthood: the effect of infant sex. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 26(1), 45–57. <https://doi.org/10.1080/01460860390183065>
29. Ellenbogen, M. A. i Hodgins, S. (2004). The impact of high neuroticism in parents on children's psychosocial functioning in a population at high risk for major affective disorder: a family–environmental pathway of intergenerational risk. *Development and Psychopathology*, 16(01). <https://doi.org/10.1017/s0954579404044438>
30. Ensor, R. i Hughes, C. (2009). With a little help from my friends: maternal social support, via parenting, promotes willingness to share in preschoolers born to young mothers. *Infant and Child Development*, 19(2), 127–141. <https://doi.org/10.1002/icd.643>
31. Ferić, M. (2024). Od dokaza učinkovitosti učinkovite prakse.. i nazad – put prema kvaliteti - . *Interni materijali za kolegij Razvoj i implementacija preventivnih programa*.
32. Ferić Šlehan, M. (2008). Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju: razlike u procjeni mladih i njihovih roditelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), 15–26.
33. Fincham, F. D i Hall, J. H. (2005). Parenting and the marital relationship. U T. Luster i L. Okagaki (ur.). *Parenting: An ecological perspective, 2nd edition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

34. Garside, R. i Klimes-Dougan, B. (2002). Socialization of discrete negative emotions: gender differences and links with psychological distress. *Sex Roles*, 47(3/4).
35. Gegić, A. (2017). *Roditeljski odgojni stilovi* [Diplomski rad]. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:824118>
36. Grych, J. H. (2002). Marital relationships and parenting. U M. H. Bornstein (ur.). *Handbook of parenting: Applied parenting*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
37. Hagen, K.A., Ogden, T. i Bjørnbekk, G. (2011). Treatment outcomes and mediators of Parent Management Training: a one-year follow-up of children with conduct problems. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 40(2), 165-178. <https://doi.org/10.1080/15374416.2011.546050>
38. Holden, G. W. (2020). *Parenting: a dynamic perspective* (3rd edition). Sage Publishing.
39. Holland, A. S. i McElwain, N. L. (2013). Maternal and paternal perceptions of co-parenting as a link between marital quality and the parent–toddler relationship. *Journal of Family Psychology*, 27(1), 117–126. <https://doi.org/10.1037/a0031427>
40. Houston, S. (2014). Assessing parenting capacity in child protection: towards a knowledge-based model. *Child & Family Social Work*, 21(3), 347–357. <https://doi.org/10.1111/cfs.12151>
41. Jaffee, W. B. i D’Zurilla, T. J. (2003). Adolescent problem solving, parent problem solving, and externalizing behavior in adolescents. *Behavior Therapy*, 34(3), 295–311. [https://doi.org/10.1016/s0005-7894\(03\)80002-3](https://doi.org/10.1016/s0005-7894(03)80002-3)
42. Johnson, B. D., Berdahl, L.D., Horne, M., Richter, E.A. i Walters, M. (2014). A parenting competency model. *Parenting*, 14(2), 92–120. <https://doi.org/10.1080/15295192.2014.914361>
43. Jones, D. (2010) Assessment of parenting. U J. Horwath (ur.). *The Child’s World: The Comprehensive Guide to Assessing Children in Need*. Jessica Kingsley Publishing, London.
44. Jurčević Lozančić, A. (2016). Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu. Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. Zagreb.
45. Keating, D. M., Russell, J.C., Cornacchione, J. i Smith, S.W. (2013). Family communication patterns and difficult family conversations. *Journal of Applied Communication Research*, 41(2), 160–180. <https://doi.org/10.1080/00909882.2013.781659>

46. Kerr, M. i Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology*, 36(3), 366–380. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.36.3.366>
47. Kettner, P.M., Moroney, R. i Martin, L.L. (2013). *Designing and managing programs: an effectiveness based approach, 4th edition*. Thousand Oaks, CA: Sage.
48. Klarin, M. i Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 243-262.
49. Kochanska, G., Friesenberg, A.E., Lange, L.A. i Martel, M.M. (2004). Parents' personality and infants' temperament as contributors to their emerging relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(5), 744–759. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.5.744>
50. Kochanska, G., Aksan, N., Penney, S. J. i Boldt, L. J. (2007). Parental personality as an inner resource that moderates the impact of ecological adversity on parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 136–150. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.1.136>
51. Koller-Trbović, N., Žižak, A. i Jeđud, I. (2011). *Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih*. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
52. Kopko, K. (2007). *Parenting, styles i adolescents*. Cornell University Cooperative Extension.
53. Leahy-Warren, P., McCarthy, G. i Corcoran, P. (2011). First-time mothers: social support, maternal parental self-efficacy and postnatal depression. *Journal of Clinical Nursing*, 21(3-4), 388–397. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2011.03701.x>
54. Leaper, C. i Bigler, R. S. (2011). Gender as a context for social development. U M. K. Underwood i L. H. Rosen (ur.). *Social development: relationships in infancy, childhood, and adolescence*. New York, NY: Guilford.
55. Lester, P., Stein, J. A., Saltzman, W., Woodward, K., MacDermid, S. W., Milburn, N., Mogil, C. i Beardslee, W. (2013). Psychological health of military children: longitudinal evaluation of a family-centered prevention program to enhance family resilience. *Military Medicine*, 178(8), 838–845. <https://doi.org/10.7205/milmed-d-12-00502>
56. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor
57. Ljubetić, M. (2011) Stabilna obitelj i poželjno roditeljstvo u kaotičnom svijetu–(moguća) stvarnost ili iluzija? (Imaju li perspektivu i/ili alternativu?). U D. Maleš (ur.). *Nove paradigme ranoga odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

58. Lloyd, K. i Devine, P. (2006). Parenting practices in Northern Ireland: evidence from the Northern Ireland Household Panel Survey. *Child Care in Practice*, 12(4), 365–376. <https://doi.org/10.1080/13575270600863275>
59. Luster, T. i Okagaki, L. (2006). *Parenting: an ecological perspective, 2nd edition*. Routledge.
60. Maleš, D. i Kušević, B. (2011). Nova paradigma obiteljskog odgoja. U D. Maleš (ur). *Nove paradigme ranog odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu–Zavod za pedagogiju.
61. Marcynyszyn, L. A., Maher, E. J. i Corwin, T. W. (2011). Getting with the (evidence-based) program: an evaluation of the Incredible Years Parenting Training Program in child welfare. *Children and Youth Services Review*, 33(5), 747–757. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.11.021>
62. Margolin, G., Oliver, P. H. i Medina, A. M. (2001). Conceptual issues in understanding the relation between interparental conflict and child adjustment. U J. Grych i F. Fincham (ur.). *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
63. Markušić, R. (2023). Povezanost modela s pet širokih faktora ličnosti i ovisnosti. *Psychē: Časopis studenata psihologije*, 6(1), 197–213. <https://hrcak.srce.hr/310912>
64. Marović, P. (2023). Obilježja roditeljstva u odnosu na probleme u ponašanju kod djece rane i predškolske dobi [Završni rad]. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:912803>
65. Mascaró, J. S., Rentscher, K. E., Hackett, P. D., Mehl, M. R. i Rilling, J. K. (2017). Child gender influences paternal behavior, language, and brain function. *Behavioral Neuroscience*, 131, 262–273. <https://doi.org/10.1037/bne0000199>
66. Mason, W. A., Kosterman, R., Haggerty, K. P., Hawkins, J. D., Redmond, C., Spoth, R. L. i Shin, C. (2009). Gender moderation and social developmental mediation of the effect of a family-focused substance use preventive intervention on young adult alcohol abuse. *Addictive Behaviors*, 34(6-7), 599–605. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2009.03.032>
67. Matheny, A. P., Wachs, T. D., Ludwig, J. L. i Phillips, K. (1995). Bringing order out of chaos: psychometric characteristics of the confusion, hubbub, and order scale. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 16(3), 429–444. [https://doi.org/10.1016/0193-3973\(95\)90028-4](https://doi.org/10.1016/0193-3973(95)90028-4)

68. Matos, M., Bauermeister, J. J. i Bernal, G. (2009). Parent-Child Interaction Therapy for Puerto Rican preschool children with ADHD and behavior problems: a pilot efficacy study. *Family Process*, 48(2), 232–252. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2009.01279.x>
69. Maurović, I. (2010). Intervencije u obiteljskom okruženju: mogućnost prevencije izdvajanja djece i mladih rizičnog ponašanja iz obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(3), 413-443.
70. McCabe, J.E. (2014). Maternal personality and psychopathology as determinants of parenting behavior: a quantitative integration of two parenting literatures. *Psychological Bulletin*, 140(3), 722-750.
71. Mejdoubi, J., van den Heijkant, S. C. C. M., van Leerdam, F. J. M., Heymans, M. W., Crijnen, A. i Hirasing, R. A.. (2015). The effect of VoorZorg, the Dutch Nurse-Family Partnership, on child maltreatment and development: a randomized controlled trial. *PLoS One*, 10(4).
72. Mikulec, J. (2020). *Jačanje pedagoških kompetencija roditelja* [Završni rad]. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:372936>
73. Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S. i Epstein, N. B. (2000). The McMaster Approach to families: theory, assessment, treatment and research. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 168–189. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00145>
74. Mirosavljević, A. (2023). Opći i specifični kriteriji za procjenu PUP-a kod djece i mladih. *Interni materijali za kolegij Socijalnopedagoška procjena I*.
75. Mlinarević, V. (2022). Odgoj djeteta i komunikacija roditelja u suvremenim uvjetima. *Nova prisutnost*, 20(1), 133-145.
76. Moriarty, M. L. i Fine, M. J. (2000). Educating parents to be advocates for their children. U M. J. Fine i S. W. Lee (ur.). *Handbook of Diversity in Parent Education: The Changing Faces of Parenting and Parent Education*. Academic Press. San Diego. USA.
77. Neyen, J., Volpe, C.A., Selby, E.C. i Houtz, J.C. (2017). The relationships of problem solving styles to parenting styles: two studies. *Educational Research Quarterly*, 41(2), 3-24.
78. O'Connor, C., Small, S.A. i Cooney, S.M. (2007). Culturally appropriate prevention programming: what do we know about evidence-based programs for culturally and ethnically diverse youth and their families?. *What Works, Wisconsin Research to Practice Series*, 1. Madison, WI: University of Wisconsin–Madison/Extension.
79. Olds, D.L. (2019). Prenatal and infancy nurse home visiting effects on mothers: 18-year follow up of a randomized trial. *Pediatrics*, 144(6). <https://doi.org/10.1542/peds.2018-3889>

80. Oreč, S. (2020). *Pedagoško obrazovanje roditelja i priprema za roditeljstvo* [Diplomski rad]. Digitalni repozitorij Sveučilišta u Zadru.
<https://repozitorij.unizd.hr/islandora/object/unizd%3A4070>
81. Pataj, I. (2022). *Suvremeni trendovi u roditeljstvu* [Diplomski rad].
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:189:811489>
82. Pezzoi-Pearce, T. i Pearce, J. (2004) *Parenting assessments in child welfare cases: a practical guide*, University of Toronto Press, Toronto.
83. Piquart, M. (2016). Associations of parenting dimensions and styles with internalizing symptoms in children and adolescents: a meta-analysis. *Marriage & Family Review*, 53(7), 613–640. <https://doi.org/10.1080/01494929.2016.1247761>
84. Prinz, R. J., Sanders, M. R., Shapiro, C. J., Whitaker, D. J. i Lutzker, J. R. (2009). Population-based prevention of child maltreatment: the U.S. Triple P System population trial. *Prevention Science*, 10(1), 1–12. <https://doi.org/10.1007/s11121-009-0123-3>
85. Prinzie, P., Stams, G. J. J. M., Deković, M., Reijntjes, A. H. A. i Belsky, J. (2009). The relations between parents' Big Five personality factors and parenting: a meta-analytic review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(2), 351–362. <https://doi.org/10.1037/a0015823>
86. Putnam, S. P., Sanson, A. V. i Rothbart M. K. (2002). Child temperament and parenting. U M. H. Bornstein (ur.). *Handbook of parenting: Vol. 1, Children and parenting, 2nd edition*. Mahwah, NJ: Erlba.
87. Raboteg-Šarić, Z., Rijavec, M. i Brajša-Žganec, A. (2001). The relation of parental practices and self-conceptions to young adolescent problem behaviors and substance use. *Nordic Journal of Psychiatry*, 55(3), 203–209. <https://doi.org/10.1080/08039480152036092>
88. Radetić-Paić, M. (2002): Neka obilježja obitelji i roditelja kao rizičnih čimbenika za pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladeži. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38(2), 133-144.
89. Reid, M. J., Webster-Stratton, C. i Hammond, M. (2007). Enhancing a classroom social competence and problem-solving curriculum by offering parent training to families of moderate-to high-risk elementary school children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 36(4), 605–620. <https://doi.org/10.1080/15374410701662741>
90. Roth, G., Assor, A., Niemiec, C. P., Ryan, R. M. i Deci, E. L. (2009). The emotional and academic consequences of parental conditional regard: comparing conditional positive regard,

- conditional negative regard, and autonomy support as parenting practices. *Developmental Psychology*, 45(4), 1119–1142. <https://doi.org/10.1037/a0015272>
91. Rothbart, M. K., Sheese, B. E., Rueda, M. R. i Posner, M. I. (2011). Developing mechanisms of self-regulation in early life. *Emotion Review*, 3(2), 207–213. <https://doi.org/10.1177/1754073910387943>
92. Sanders, M. R., Kirby, J. N., Tellegen, C. L. i Day, J. J. (2014). The Triple P-Positive Parenting Program: a systematic review and meta-analysis of a multi-level system of parenting support. *Clinical Psychology Review*, 34(4), 337–357. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2014.04.003>
93. Selby, E. C., Treffinger, D. J., Isaksen, S. G. i Lauer, K. J. (2004). Defining and assessing problem-solving style: design and development of a new tool. *The Journal of Creative Behavior*, 38(4), 221–243. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2004.tb01242.x>
94. Serbin, L. i Karp, J. (2003). Intergenerational studies of parenting and the transfer of risk from parent to child. *Current Directions in Psychological Science*, 12(4), 138–142. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01249>
95. Skinner, E., Johnson, S. i Snyder, T. (2005). Six dimensions of parenting: a motivational model. *Parenting*, 5(2), 175–235. https://doi.org/10.1207/s15327922par0502_3
96. Small, S. A. i Huser, M. (2014). Family-based prevention programs. U R. J. R. Levesque (ur.). *Encyclopedia of Adolescence*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-32132-5_161-2
97. Smith, C. A. i Farrington, D. P. (2004). Continuities in antisocial behavior and parenting across three generations. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(2), 230–247. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00216.x>
98. Smith, C. L., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., Gaertner, B. M., Popp, T. K. i Mason, E. (2007). Maternal personality: longitudinal associations to parenting behavior and maternal emotional expressions toward toddlers. *Parenting*, 7(3), 305–329. <https://doi.org/10.1080/15295190701498710>
99. Smyke, A. T., Dumitrescu, A. i Zeanah, C. H. (2002). Attachment disturbances in young children. I: the continuum of caretaking casualty. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(8), 972–982. <https://doi.org/10.1097/00004583-200208000-00016>
100. Soenens, B. i Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory.

- Developmental Review*, 30(1), 74–99. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2009.11.001>
101. Spatz Widom, C. i Wilson, H.W. (2015). Intergenerational transmission of violence. U J. Lindert i I. Levav (ur.). *Violence and Mental Health*. Springer. London.
102. Spoth, R., Trudeau, L., Gyll, M., Shin, C. i Redmond, C. (2009). Universal intervention effects on substance use among young adults mediated by delayed adolescent substance initiation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 77(4), 620–632. <https://doi.org/10.1037/a0016029>
103. Stover, C. S., Zhou, Y., Kiselica, A., Leve, L. D. Neiderhiser, J. M., Shaw, D. S., Natsuaki, M. N., Scaramella, L. V. i Reiss, D. (2016). Marital hostility, hostile parenting, and child aggression: associations from toddlerhood to school age. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(3), 235–242. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2015.12.008>
104. Stroud, C. B., Durbin, C. E., Wilson, S. i Mendelsohn, K. A. (2011). Spillover to triadic and dyadic systems in families with young children. *Journal of Family Psychology*, 25(6), 919–930. <https://doi.org/10.1037/a0025443>
105. Suzuki, S., Holloway, S. D., Yamamoto, Y. i Mindnich, J. D. (2009). Parenting self-efficacy and social support in Japan and the United States. *Journal of Family Issues*, 30(11), 1505–1526. <https://doi.org/10.1177/0192513x09336830>
106. Taraban, L. i Shaw, D. S. (2018). Parenting in context: revisiting Belsky’s classic process of parenting model in early childhood. *Developmental Review*, 48(48), 55–81. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.03.006>
107. Tupes, E. C. i Christal, R. E. (1961). Recurrent personality factors based on trait ratings. *USAF ASD Tech. Rep. No. 61-97*. Lackland Airforce base, TX: US Air Force.
108. van der Voort, A., Linting, M., Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J., Schoenmaker, C. i van Ijzendoorn, M. H. (2013). The development of adolescents’ internalizing behavior: longitudinal effects of maternal sensitivity and child inhibition. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(4), 528–540. <https://doi.org/10.1007/s10964-013-9976-7>
109. Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Deković, M. i Van Aken, M. A. G. (2007). Parenting during toddlerhood: contributions of parental, contextual, and child

characteristics. *Journal of Family Issues*, 28(12), 1663–1691.

<https://doi.org/10.1177/0192513x07302098>

110. Way, N. i Greene, M. L. (2006). Trajectories of perceived friendship quality during adolescence: the patterns and contextual predictors. *Journal of Research on Adolescence*, 16(2), 293–320. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2006.00133.x>
111. Weinfeld, N. S., Sroufe, L.A., Egeland, B. i Carlson, E. (2008). Individual differences in infant-caregiver attachment: conceptual and empirical aspects of security. U J. Cassidy i P. R. Shaver (ur.). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*, 2nd edition. New York: Guilford Press.
112. Woodcock, J. (2003). The social work assessment of parenting: an exploration. *British Journal of Social Work*, 33(1), 87–106. <https://doi.org/10.1093/bjsw/33.1.87>
113. Zeanah, C. H., i Fox, N. A. (2004). Temperament and attachment disorders. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 33(1), 32–41. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3301_4
114. Zlobulja, S. (2014). *Utjecaj roditeljskih stilova odgoja na ponašanje djeteta* [Diplomski rad]. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:105:139680>
115. *Blueprints programs – blueprints for healthy youth development*. (n.d.-a). Blueprintsprograms.org. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora <https://www.blueprintsprograms.org/programs/463999999/triple-p-system/>
116. *Blueprints programs – blueprints for healthy youth development*. (n.d.-b). Blueprintsprograms.org. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora <https://www.blueprintsprograms.org/programs/299999999/incredible-years-parent/>
117. *Blueprints programs – blueprints for healthy youth development*. (n.d.-c). Blueprintsprograms.org. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora <https://www.blueprintsprograms.org/programs/399999999/guiding-good-choices/>
118. *Blueprints programs – blueprints for healthy youth development*. (n.d.-d). Blueprintsprograms.org. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora <https://www.blueprintsprograms.org/programs/359999999/nurse-family-partnership/>

119. *Blueprints programs – blueprints for healthy youth development.* (n.d.-e).
Blueprintsprogram.org. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
<https://www.blueprintsprograms.org/programs/145999999/parent-child-interaction-therapy/>
120. *Blueprints programs – blueprints for healthy youth development.* (n.d.-f).
Blueprintsprogram.org. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
<https://www.blueprintsprograms.org/programs/198999999/generationpmto/>
121. *CEBC » program › the Oregon model parent management training pmto 2.* (n.d.).
Cebc4cw.org. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
<https://www.cebc4cw.org/program/the-oregon-model-parent-management-training-pmto-2/>
122. Empower Community Care. (n.d.). *Evidence-based early intervention programs.*
Incredibleyears.com. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
<https://www.incredibleyears.com/>
123. *Find out about Triple P - Triple P.* (n.d.). Triplep.net. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
<https://www.triplep.net/glo-en/find-out-about-triple-p/>
124. *Guiding good choices.* (n. d.). The Center for Communities That Care |
Prevention Science + Digital Tools + Support = Successful Kids; The Center for
Communities That Care. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
<https://www.communitiesthatcare.net/programs/ggc/>
125. Lenhard, W. (n.d.). *Computation of different effect sizes like d, f, r and transformation of different effect sizes: Psychometrica.* Psychometrica.de. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
https://www.psychometrica.de/effect_size.html (za računanje Cohenovog d)
126. *Nurse-Family Partnership - helping first-time parents succeed.* (n. d.).
Nurse-Family Partnership. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora
<https://www.nursefamilypartnership.org/>
127. Objectives, C. O. C. (n.d.-a). *Table 1: Content and objectives of the incredible years toddler BASIC parent training programs (ages 1-3).* Hubspotusercontentna1.net. (n.d.).
Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora

[https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Year-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20objectives/Parent%20programs/Toddler-Content-Objectives%20\(1\).pdf](https://295885.fs1.hubspotusercontentna1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Year-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20objectives/Parent%20programs/Toddler-Content-Objectives%20(1).pdf)

128. Objectives, C. O. C. (n.d.-b). *Table 3: Content and objectives of the incredible years early childhood BASIC parent training programs (ages 3–6)*. Hubspotusercontent-na1.net. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora [https://295885.fs1.hubspotusercontent-na1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Year-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20objectives/Parent%20programs/preschool-content-objectives%20\(2\).pdf](https://295885.fs1.hubspotusercontent-na1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Year-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20objectives/Parent%20programs/preschool-content-objectives%20(2).pdf)
129. Objectives, C. O. C. (n.d.-c). *Table 6: Content and objectives of the incredible years school-age BASIC parent training programs (ages 6-12)*. Hubspotusercontent-na1.net. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora [https://295885.fs1.hubspotusercontent-na1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20objectives/Parent%20programs/schoolage-content-objectives%20\(1\).pdf](https://295885.fs1.hubspotusercontent-na1.net/hubfs/295885/The%20Incredible%20Years-%20Resources%20and%20Files/Program%20Pages%20Files/Content%20and%20objectives/Parent%20programs/schoolage-content-objectives%20(1).pdf)
130. *Official website for PCIT international and Parent-Child Interaction Therapy (PCIT)*. (n.d.). Official Website for PCIT International and Parent-Child Interaction Therapy (PCIT). Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora <https://www.pcit.org/>
131. *Parent Child Interaction Therapy - official site*. (n.d.). PCIT - Official Home. Preuzeto 5. rujna 2024. godine sa izvora <https://www.parentchildinteractiontherapy.com/>